

XALQ IJODIYOTINING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

Tarmoq markazi

- ❖ **“Xalq ijodiyoti” (turlari bo‘yicha) yo‘nalishi**
- ❖ **dotsent Toshmatov O‘rozali Gafurovich**

Modulning o‘quv-uslubiy majmuasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023 yil 25 avgustdagi 391--sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan o‘quv dasturi va o‘quv rejasiga muvofiq ishlab chiqilgan.

Tuzuvchi: O‘zDSMI “Cholg‘u ijrochiligi” kafedrası professori
Toshmatov O‘rozali

Taqrizchilar: Parij milliy oliy musiqa va raqs konservatoriyasi
professor
Dylan Corlay

O‘zDSMI “Folklor ijrochiligi” kafedrası
mudiri, dotsent Axmedova Oygul

MUNDARIJA

I.	ISHCHI DASTUR.....	4
II.	MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILGAN INTERFAOL TA’LIM METODLARI.....	15
III.	NAZARIY MATERIALLAR.....	21
IV.	AMALIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI.....	88
V.	GLOSSARIY.....	107
VI.	KEYSLAR.....	110
VII.	ADABIYOTLAR RO‘YXATI.....	113
VIII.	TAQRIZLAR.....	

I. ISHCHI DASTUR

I. ISHCHI DASTUR

Kirish

Dastur O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentabrda tasdiqlangan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-son, 2019 yil 27 avgustdagi “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to‘g‘risida”gi PF-5789-son, 2019 yil 8 oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli Farmonlari hamda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 23 sentabrdagi “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 797-sonli Qarorlarida belgilangan ustuvor vazifalar mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan bo‘lib, u oliy ta’lim muassasalari pedagog kadrlarining kasb mahorati hamda innovatsion kompetentligini rivojlantirish, sohaga oid ilg‘or xorijiy tajribalar, yangi bilim va malakalarni o‘zlashtirish, shuningdek amaliyotga joriy etish ko‘nikmalarini takomillashtirishni maqsad qiladi.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish yo‘nalishining o‘ziga xos xususiyatlari hamda dolzarb masalalaridan kelib chiqqan holda dasturda tinglovchilarning mutaxassislik fanlar doirasidagi bilim, ko‘nikma, malaka hamda kompetensiyalariga qo‘yiladigan talablar takomillashtirilishi mumkin.

Modulning maqsadi va vazifalari

“Xalq ijodiyotining zamonaviy tendensiyalari” modulining maqsadi:

Xalq ijodiyotining jamiyatimiz ijtimoiy hayotidagi o‘rnini aniqlash, ushbu merosning yer yuzida barqaror taraqqiyotni ta’minlashdagi o‘rnini tushuntirish orqali uni saqlash va kelgusi avlodlarga yetkazish jarayoniga, uning ta’lim tizimida o‘rganilayotganligi misolida yangi zamonaviy shakl va uslublarni amaliyotga samarali tatbiq etish masalalariga pedagog kadrlarni jalb etish.

“Xalq ijodiyotining zamonaviy tendensiyalari” modulining vazifalari:

- xalq ijodiyotining dunyoda barqaror taraqqiyotni ta’minlashdagi o‘rnini ko‘rsatish;

- XX asrning so‘nggi choragi va XXI asr boshlarida xalq ijodiyotini muhofaza qilish borasida amalga oshirilgan ishlarni tahlil etish;

- O‘zbekiston hududida mavjud bo‘lgan xalq ijodiyotining turlari, janrlari bilan tanishish;

- xalq ijodiyoti muhofazasi bilan bog‘liq xalqaro va milliy qonunchilik, huquqiy-normativ hujjatlarni o‘rganish;

- xalq ijodiyotining ta’lim muassasalarida o‘rganilishi va oliy ta’lim tizimida ularni qo‘llash uchun pedagog kadrlarni tayyorlashni ta’minlashga qaratilgan faoliyatni tashkil etish.

Modul bo'yicha tinglovchilarning bilimi, ko'nikmasi, malakasi va kompetensiyalariga qo'yiladigan talablar

“Xalq ijodiyotining zamonaviy tendensiyalari” modulini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida:

Tinglovchi:

- xalq ijodiyotining mazmun, mohiyatini;
- xalq ijodiyoti muhofazasi borasida YUNESKO tomonidan va O'zbekistonda qabul qilingan qonun hujjatlari va huquqiy-normativ hujjatlarni;
- xalq ijodiyotining sohalari, turlarini;
- xalq ijodiyoti bilan bog'liq xalq ijodiyoti janrlarini;
- xalq ijodiyotining ta'lim muassasalarida o'rganilishiga qaratilgan maqsad va vazifalarni **bilishi** lozim.
- sahna san'ati (Art performing) bilan bog'liq xalq ijodiyotini tasniflash;
- xalq ijodiyoti muhofazasi borasida tegishli mamlakatlarda amalga oshirilayotgan ishlarni tahlil etish;
- xalq ijodiyotining tegishli sohalari o'zlashtirilishida xalq ijodiyoti namunalaridan foydalanishni yo'lga qo'yish;
- xalq ijodiyoti muhofazasi borasida mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ishlardan talabalarni xabardor qilish;
- xalq ijodiyotining zamonga moslashuvi orqali saqlab qolinishi mumkinligini tushungan holda uni ta'lim tizimiga tatbiq etish **ko'nikmalariga** ega bo'lishi lozim.
- xalq ijodiyotini o'zlashtirishda an'anaviy uslub va tajribalarni qo'llash hamda pedagogik faoliyatga tatbiq etish;
- xalq ijodiyotining tegishli yo'nalishlari va janrlarini o'zlashtirishda zarur bo'lgan uslubiy va o'quv qo'llanmalarini yaratishda xalq ijodiyotidan samarali foydalanish;
- xalq ijodiyotini muhofaza qilish borasidagi ilg'or tajribalarni o'rgangan holda o'z pedagogik faoliyatiga tatbiq eta bilish;
- zamonaviy texnik vositalarni xalq ijodiyotini o'rganishda qo'llash;
- xorijiy davlatlarda xalq ijodiyotining ta'lim tizimida o'zlashtirilishi bo'yicha amalga oshirilgan tajribalarni o'quv jarayoniga tatbiq etish;
- xalq ijodiyoti egalaridan ta'lim jarayonida foydalanish **malakalariga** ega bo'lishi zarur.
- xalq ijodiyotining mohiyatini tushungan holda uni tasniflay olish;
- xalq ijodiyotining tegishli janrlarini va uni o'zlashtirishdagi an'anaviy uslublarni ta'lim tizimiga tatbiq etish;
- folklor musiqiy asarlarini o'zlashtirish uslublarini talabalarga singdirish;
- xalq ijodiyotining ta'lim tizimida o'rganilishi borasida ilg'or mahalliy va xorijiy tajribalardan foydalangan holda mashg'ulotlarni tashkil etish **kompetensiyalariga** ega bo'lishi lozim.

Modulni tashkil etish bo'yicha tavsiyalar

“Xalq ijodiyotining zamonaviy tendensiyalari” moduli hozirgi kunda ta'limning zamonaviy metodlari, axborot kommunikatsiya texnologiyalari qo'llanilishi nazarda tutilgan. Ma'ruza darslarida zamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamida prezentatsion va elektron-didaktik texnologiyalardan, shuningdek an'anaviy va zamonaviy o'tkaziladigan amaliy mashg'ulotlarda texnik vositalardan, ekspress-so'rovlar, test so'rovlari, aqliy hujum, guruhli fikrlash, kichik guruhlar bilan ishlash, kollokvium o'tkazish, ijrochilik malakalarini shakllantirish va boshqa interaktiv ta'lim usullarini qo'llash nazarda tutiladi.

Modulning o'quv rejadagi boshqa modullar bilan bog'liqligi va uzviyligi

“Xalq ijodiyotining zamonaviy tendensiyalari” moduli mazmuni o'quv rejadagi “Xalq ijodiyotida barqaror taraqqiyot va nomoddiy madaniy meros”, “Folklor ijrochilik san'ati tarixi”, “Folklor materiallarini to'plash va nashr etish metodikasi” o'quv modullari bilan uzviy bog'langan holda pedagoglarning kasbiy pedagogik tayyorgarlik darajasini orttirishga xizmat qiladi.

Modulning oliy ta'limdagi o'rni

Modulni o'zlashtirish orqali tinglovchilar oliy ta'lim muassasalarida xalq ijodiyotining o'rganilishini ta'minlash, zamonaviy uslublar bilan boyitilgan holda amalda qo'llash va talabalar bilimini baholashga doir kasbiy kompetentlikka ega bo'ladilar.

Modul bo'yicha soatlar taqsimoti:

№	Modul mavzulari	Tinglovchining o'quv yuklamasi, soat			
		Jami	nazariy	amaliy	ko'chma
1.	Jahon xalqlarining madaniy hayotida xalq ijodiyotining tutgan o'rni. Folklor milliy musiqa maktablarining paydo bo'lishi va rivojlanishi	2	2		
2.	Xalq ijodiyoti targ'ibotida folklor qo'shiqlarining o'rni	2	2		
4.	Folklorda tur va janrlar	2		2	
5.	Folklor asarlari strukturasi. Folklor asarlarining zamonaviy talqinlari	2		2	
Jami:		8	4	4	0

NAZARIY MASHG‘ULOTLAR MAZMUNI

1-mavzu: Jahon xalqlarining madaniy hayotida xalq ijodiyotining tutgan o‘rni. Folklor milliy musiqa maktablarining paydo bo‘lishi va rivojlanishi. (2 soat)

Jahon xalqlari madaniy hayotida xalq ijodiyoti. O‘zbekistonda xalq ijodiyotini muhofaza qilish borasida so‘nggi yillarda olib borilayotgan ishlar. Xalq ijodiyotining barqaror taraqqiyotni ta‘minlashdagi o‘rni: oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash; an‘anaviy davolash amaliyotlari; suv resurslarini boshqarishga oid an‘anaviy urf-odat va amaliyotlar. O‘zbekistonda folklor milliy musiqa maktablarining paydo bo‘lishi va ularning o‘zaro munosabatlari.

2-mavzu: Xalq ijodiyoti targ‘ibotida folklor qo‘shiqlarining o‘rni. (2 soat)

Nikoh to‘yi marosimida xalq qo‘shiqlari. Folklor jamoalari repertuarida xalq folklor qo‘shiqlari. Folklor qo‘shiqlarida an‘ana. Folklor qo‘shiqlarida variantlilik. Folklor qo‘shiqlarining janrlari. Folklor qo‘shiqlarining lokal janrlari.

AMALIY MASHG‘ULOTLAR MAZMUNI

Mazkur modul tarkibidagi amaliy mashg‘ulotlar quyida keltirilgan rejalar asosida tashkil etiladi. Amaliy mashg‘ulotlar tinglovchilarning taklif etilayotgan mavzuga bo‘lgan munosabatini yozma, og‘zaki javob yoki amaliy ijro ko‘rinishlarida ifoda etishlari uchun imkon yaratishi ko‘zda tutilgan. Amaliy mashg‘ulotlardagi rejalashtirilgan masalalar pedagog tomonidan maxsus tayyorlangan tarqatma materiallar, yozma manbalar, qo‘shimcha vositalar, shuningdek orkestr yoki xor jamoalari bilan amaliy ishlash orqali tinglovchilarning faolligini oshirish uchun xizmat qilishi kerak.

1-amaliy mashg‘ulot: Folklorda tur va janrlar. (2 soat)

Xalq og‘zaki ijodining janrlari. Xalq musiqa ijodi va uning janrlari. Ijro san‘atida folklorning o‘rni. Sahnaviy ijro san‘atining janrlari. Musiqa. Maqomlar. Xalq folklori.

2- amaliy mashg‘ulot: Folklor asarlari strukturasi. (2 soat)

Xalq og‘zaki ijodiga xos janrlarning strukturasi, ijrochilik san‘atiga xos xalq musiqiy ijodiga tegishli janrlarning strukturalari, urf odat, marosimlar va bayramlarning mohiyati, strukturasi bo‘yicha amaliy topshiriqlar berilib, birgalikda muhokama uyushtiriladi. Xalq musiqa ijodiyotini xonandalik san‘ati vositasida targ‘ib etish masalalari. Avvaldan rejalashtirilgan holda tinglovchilar orasida xalq ijodiyotining tegishli sohasi bo‘yicha o‘z ma‘lumotlarini taqdimot (prezentatsiya) ko‘rinishida taqdim etadi. Tinglovchilar tomonidan sohaga oid bo‘lib, qamrab olinmagan tur va janrlar muhokama etiladi va to‘ldiriladi. Nomoddiy madaniy merosning ro‘yxatlariga kiritilgan nomzodlar o‘rganiladi, yana qaysi nomzodlarni ro‘yxatga kiritish yoki qicharib tashlash, boshqa ro‘yxatga o‘tkazish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.

O‘QITISH SHAKLLARI

Mazkur modul bo‘yicha quyidagi o‘qitish shakllaridan foydalaniladi:

- ma‘ruzalar, amaliy mashg‘ulotlar (ma‘lumotlar va texnologiyalarni anglab olish, aqliy qiziqishni rivojlantirish, nazariy bilimlarni mustahkamlash), ko‘chma mashg‘ulotlar;
- davra suhbatlari (muammo yechimlari bo‘yicha taklif berish qobiliyatini oshirish, eshitish, idrok qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish);
- bahs va munozaralar (loyihalar yechimi bo‘yicha dalillar va asosli argumentlarni taqdim qilish, eshitish va muammolar yechimini topish qobiliyatini rivojlantirish).

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

I. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining asarlari

1. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b.
2. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1-jild. – T.: “O‘zbekiston”, 2017. – 592 b.
3. Mirziyoyev SH.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-jild. T.: “O‘zbekiston”, 2018. – 507 b.
4. Mirziyoyev SH.M. Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi. 3-jild.– T.: “O‘zbekiston”, 2019. – 400 b.
5. Mirziyoyev SH.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. 4-jild.– T.: “O‘zbekiston”, 2020. – 400 b.

II. Normativ-huquqiy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2018.
2. O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentabrda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-sonli Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi 4947-sonli Farmoni.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 aprel "Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2909-sonli Qarori.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentabr “2019-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5544-sonli Farmoni.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 may “O‘zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5729-son Farmoni.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 avgust “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to‘g‘risida”gi PF-5789-sonli [Farmoni](#).
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabr “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli [Farmoni](#).
9. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 23 sentabr

“Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 797-sonli Qarori.

10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 28 avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida madaniyat va san’at sohasini innovatsion rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi Qarori.

11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 20 dekabrdaagi “Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish” to‘g‘risidagi Qarori.

12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 4 fevraldagi “Milliy raqs san’atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi Qarori.

13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 26 maydagi “Madaniyat va san’at sohasining jamiyat hayotidagi o‘rni va ta’sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PF–6000-son Farmoni.

SH. Maxsus adabiyotlar

1. SH.Turdimov. Epos va etnos. Toshkent, O‘zbekiston nashriyoti 2012 y.
2. T.Mirzayev. Hodi Zarif suhbatlari. Toshkent, 2013 y.
3. T.Mirzayev. Xalq baxshilarining epik repertuari. Toshkent, Fan nashriyoti, 1979 y.
4. M.Murodova. Folklor va etnografiY. Toshkent, 2008 y.
5. J.Eshonqulov. Folklor: obraz va talqin. Qarshi, Nasaf nashriyoti, 1999 y.
6. M.Jo‘rayev, J.Eshonqulov. Folklorshunoslikka kirish. Toshkent, 2017 y.
7. O‘zbekiston nomoddiy madaniy merosi ro‘yxati. Hilol nashr MChj, Toshkent, 2016 y.
8. Intangible cultural heritage of Uzbekistan (O‘zbekiston nomoddiy madaniy merosi). ICHCAP, IICAS, YUNESKO ishlari bo‘yicha O‘zbekiston Milliy Komissiyasi nashri. Mega Basim, 2017 y. <https://www.unesco-ichcap.org/publications-archive/intangible-cultural-heritage-in-uzbekistanuzbektili/>
9. Nomoddiy madaniy meros va barqaror rivojlanish. YUNESKO nashri
10. Nomoddiy madaniy meros va gender masalasi. YUNESKO nashri
11. What is intangible cultural heritage. Published by UNESCO and ICH
12. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Published by UNESCO and ICH
13. Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Published by UNESCO and ICH
14. Working towards a Convention. Published by UNESCO and ICH
15. Questions & Answers. Published by UNESCO and ICH
16. Identification and inventory of intangible cultural heritage. Published by UNESCO and ICH
17. Domains of intangible cultural heritage. Published by UNESCO and ICH

18. Fact sheets. Published by UNESCO and ICH

II. Internet saytlar

1. <http://edu.uz>
2. <http://lex.uz>
3. <http://bimm.uz>
4. <http://ziyonet.uz>
5. <http://www.dsmi.uz>
6. <http://music.edu.ru/catalog>
7. <http://artyx.ru/>
8. <https://www.unesco-ichcap.org/publications/>
9. <https://www.ich.uz>

II. MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTERFAOL TA’LIM METODLARI

MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTREFAOL TA’LIM METODLARI

“Nima uchun?” texnologiyasi.

Nima uchun sxemasi mavjud muammoni keltirib chiqargan sabablarini aniqlashga yordam beruvchi sxemadir. Sabab-oqibat qonuniga asosan muammoni keltirib chiqaruvchi sabablarni aniqlamay turib muammoni hal etish qiyin.

Muammoni yechimini topish uchun uni keltirib chiqargan sabablarni aniqlash va yo‘qotish talab etiladi. Tinglovchilarda sabab-oqibat qonuniyati asosida fikr yuritishni tarbiyalash muhim. Ushbu sxema tinglovchilarda aynan ana shu xususiyatni rivojlantiradi. Tinglovchilarda tizimli, ijodiy, tahliliy mushohada qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

***NIMA
UCHUN?***

muammoni aniqlash, uni
hal etish, tahlil qilish va
rejalashtirish jarayonida
qo‘llash mumkin

“Nima uchun”? sxemasiga asosan tinglovchilar faoliyatini tashkil etish ketma-ketligi

1-bosqich

Tinglovchilarni “Nima uchun”? sxemasini tuzish qoidalari
bilan tanishtirish

2-bosqich

Yakka tartibda (juftlikda) muammo shakllantiriladi. Nima uchun?
so‘rog‘i bilan strelka chiziladi va savolga javob yoziladi. Qayta-qayta
“nima uchun” degan savol berib boriladi. Muammoni keltirib chiqargan
ildiz yashiringan sababi topilguncha davom ettiriladi.

3-bosqich

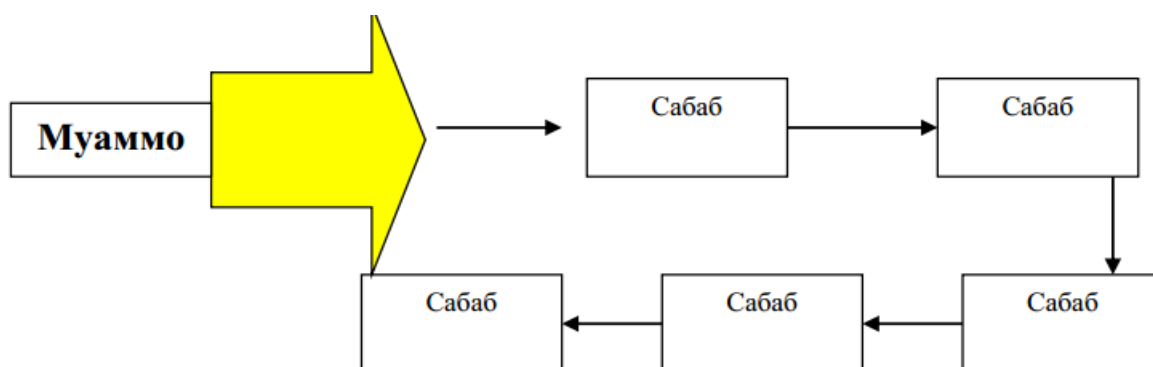
Tinglovchilar kichik guruhlarga birlashtiriladi, o'z sxemalarini taqqoslashga va qo'shimcha kiritishga imkon yaratiladi. Umumiy sxema jamlanadi.

4-bosqich

Natijalar taqdimoti uyushtiriladi. Faoliyat natijalari baholanadi.

«Nima uchun?» texnologiyasining sxemadagi ko'rinishi

“Nima uchun”? sxemasini tuzish qoidalari

1. Qanday piktogrammadan foydalanishni o'zingiz hal etasiz.
2. Mulohazalarning sxematik ko'rinishi qanday bo'lishini o'zingiz hal etasiz.
3. Har bir strelka fikr yo'nalishini ko'rsatishi lozim.

“VEYER” texnologiyasi.

Bu texnologiya murakkab, ko'p tarmoqli, mumkin qadar, muammo xarakteridagi mavzularni o'rganishga qaratilgan.

Texnologiyaning mohiyati shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo'yicha bir yo'la axborot beriladi. Ayni paytda, ularning har biri alohida nuqtalardan muhokama etiladi. Masalan, ijobiy va salbiy

tomonlari, afzallik, fazilat va kamchiliklari, foyda va zararlari belgilanadi.

Bu interaktiv texnologiya tanqidiy, tahliliy, aniq mantiqiy fikrlashni muvaffaqiyatli rivojlantirishga hamda o'z g'oyalari, fikrlarini yozma va og'zaki shaklda ixcham bayon etish, himoya qilishga imkoniyat yaratadi. "VEYER" texnologiyasi umumiy mavzuni ayrim tarmoqlarini muhokama qiluvchi kichik guruhlarining har bir qatnashuvchining, guruhning faol ishlashiga qaratilgan.

"VEYER" texnologiyasi mavzuni o'rganishning turli bosqichlarida qo'llanilishi mumkin:

-boshida: o'z bilimlarini erkin faollashtirish;

-mavzuni o'rganish jarayonida; uning asosiylarini anglab yetish:

-yakunlash bosqichida; olingan bilimlarni tartibga solish.

Asosiy tushunchalar quyidagilar:

Aspekt (nuqtai nazar) bilan predmet, hodisa, tushuncha tekshiriladi.

Afzallik - biror narsa bilan qiyoslangandagi ustunlik, imtiyoz.

Fazilat-ijobiy sifat.

Nuqson-nomukammallik, qoidalarga, mezonlarga nomuvofiqlik.

Xulosa-muayyan bir fikrga, mantiqiy, qoidalar bo'yicha dalildan natajaga kelish.

FSMU texnologiyasi.

(F) - fikringizni bayon eting.

(S) - sababini ko'rsating.

(M) - misol (dalil) keltiring.

(U) - umumlashtiring.

Ushbu texnologiya munozarali masalalarni hal etishda, bahs munozaralar o'tkazishda yoki o'quv-seminar yakunida (tinglovchilarning o'quv seminari haqidagi fikrlarini bilish maqsadida) yoki o'quv rejasi asosida biron bo'lim o'rganib bo'lingach qo'llanilishi mumkin, chunki bu texnologiya tinglovchilarni o'z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va o'z fikrini boshqalarga o'tkazishga, ochiq holda bahslashishga, shu bilan bir qatorda tinglovchilarning, o'quv jarayonida egallagan bilimlarini tahlil etishga, qay darajada egalaganliklarini baholashga hamda tinglovchilarni bahslashish madaniyatini o'rgatadi.

Ushbu texnologiyaning asosiy maqsadi tinglovchilarga tarqatilgan oddiy qog'ozga o'z fikrlarini aniq va qisqa ifoda etib, tasdiqlovchi dallillar yoki inkor etuvchi fikrlarni bayon etishga yordam beradi.

Ushbu texnologiya bir necha bosqichda o'tkaziladi:

1-bosqich.

-o'qituvchi tinglovchilar bilan birga bahs mavzusini yoki muhokama etilishi kerak bo'lgan muammoni, yoki o'rganilgan bo'limni belgilab oladi;

-o'qituvchi o'quv mashg'ulotida avval har bir tinglovchi yakka tartibda ishlashi, keyin esa kichik guruhlarda ish olib borilishi va nihoyat dars oxirida jamoa bo'lib ishlanishi haqida tinglovchilarga ma'lumot beradi:

-mashg'ulot davomida har bir talaba o'z fikrini erkin holda to'liq bayon etishi mumkin ekanligi eslatib o'tiladi.

2- bosqich.

Har bir tinglovchiga FSMU texnologiyasining 4 bosqichi yozilgan qog'ozlar tarqatiladi:

F- fikringizni bayon eting.

S - fikringizni bayon etishga sabab ko'rsating.

M - ko'rsatilgan sababingizni isbotlab misol (dalil) keltiring.

U - fikringizni umumlashtiring.

Har bir tinglovchi yakka tartibda tarqatilgan qozozdagi FSMU ning 4 bosqichini o'z fikrlarini yozma bayon etgan holda to'latadi.

3 - bosqich.

-Har bir tinglovchi o'z qog'ozlarini to'latib bo'lgach, O'qituvchi ularni kichik guruhlariga bo'linishlarini iltimos qiladi yoki o'zi turli guruhlariga bo'lish usullaridan foydalangan holda tinglovchilarni kichik guruhlariga bo'lib yuboradi:

-o'qituvchi har bir guruhda FSMU texnologiyasining 4 bosqich yozilgan katta formatdagi qog'ozlarni tarqatadi:

-o'qituvchi kichik guruhlariga har birlari yozgan qog'ozlardan fikr va dallillarni katta formatdagi umumlashtirgan holda 4 bosqich bo'yicha yozishlarini taklif etadi.

4 - bosqich.

-Kichik guruhlarda avval har bir tinglovchi o'zi yozgan har bir bosqichdagi fikrlari bilan guruh a'zolarini tanishtirib o'tadi. Guruh a'zolarining barcha fikrlari o'rganilgach, kichik guruh a'zolari ularni umumlashtirishga kirishadi:

-guruh a'zolari FSMUning 4 bosqichini har biri bo'yicha umumlashtirib, uni himoya qilishga tayyorgarlik ko'radilar:

-fikrlarni umumlashtirish vaqtida har bir tinglovchi o'z fikrlarini himoya etishi, isbotlashi mumkin.

5- bosqich.

-Kichik guruhlarda umumlashtirilgan fikrlarini himoya qiladilar: Guruh vakili har bir bosqichni alohida o'qiydi iloji boricha izoh bermagan holda. Ba'zi bo'limlarni isbotlash ya'ni guruhning aynan nima uchun shu fikrga kelganini aytib o'tishi mumkin.

6 - bosqich.

-o'qituvchi mashg'ulotga yakun yasaydi, bildirilgan fikrlarga o'z munosabatini bildiradi;

-quyidagi savollar bilan tinglovchilarga murojat qiladi:

-ushbu texnologiyadan nimalarni bilib oldingiz va nimalarga o'rgandingiz?

-ushbu texnologiyani o'quv jarayonida qo'llanilishi qanday samara berdi?

-ushbu texnologiyani qo'llanilishi tinglovchilarda qanday hislatlarni tarbiyalaydi, nimalarni shakllantiradi, ularning qanday fazilatlarini rivojlantiradi?

-ushbu texnologiyaning o'quv jarayonining qaysi bosqichida qo'llanilgani ma'qul va nima uchun?

-ushbu texnologiyani dars jarayonida qo'llanilishi tinglovchilarga nima beradi va nimaga o'rgatadi?

-ushbu texnologiyani yana qanday tartibda yoki qanday shaklda o'tkazish mumkin?

III. NAZARIY MATERIALLAR

NAZARIY MATERIALLAR

1-mavzu: Jahon xalqlarining madaniy hayotida xalq ijodiyotining tutgan o‘rni. Folklor milliy musiqa maktablarining paydo bo‘lishi va rivojlanishi. (2 soat)

Reja:

- 1.1. Jahon xalqlari madaniy hayotida xalq ijodiyoti
- 1.2. O‘zbekistonda xalq ijodiyotini muhofaza qilish borasida so‘nggi yillarda olib borilayotgan ishlar
- 1.3. Xalq ijodiyotining barqaror taraqqiyotni ta‘minlashdagi o‘rni: oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash; an‘anaviy davolash amaliyotlari; suv resurslarini boshqarishga oid an‘anaviy urf-odat va amaliyotlar
- 1.4. O‘zbekistonda folklor milliy musiqa maktablarining paydo bo‘lishi va ularning o‘zaro munosabatlari

Tayanch iboralar: *xalq ijodiyoti, tendensiya, madaniy meros, nomoddiy madaniy meros, oziq-ovqat xavfsizligi, an‘anaviy davolash amaliyotlari, urf-odat va amaliyotlar, atrof-muhit, iqtisodiy rivojlanish, bilim va ko‘nikmalar, hamjamiyat.*

1.1. Jahon xalqlari madaniy hayotida xalq ijodiyoti

O‘rta Osiyo va Qozog‘istonning yangicha adabiyotlarida og‘zaki-she‘riy ijodning mafkuraviy-estetik tamoyillari ustun keldi. Uning boy realistik an‘analaridan mahrum bo‘lgan adabiyotlarga ta‘siri (masalan, qirg‘iz) o‘sha bosqichda tabiiy edi. Biroq, ba‘zida u stilizatsiyalarda ifodalangan va haqiqiy adabiy naqshlarning rivojlanishini bostiradigan kechiktirildi. Bu qirg‘iz yozuvchisi T. Sidikbekovning "Temir", turkman yozuvchisi B. Kerbabayevning "Oq volot mamlakatidan ay-Soltan" va boshqa asarlarida ham yaqqol ko‘rinib turibdi. 40-50-larda. mintaqaning adabiyoti folklor namunalariga mexanik rioya qilishni engib, ulardan uzoqlashishga intiladi. Bu nafaqat yutuqlarga, balki xalq madaniyatining hayotbaxsh an‘analaridan ma‘lum bir ajralishga olib keladi, bu baxtga ko‘ra uzoq davom etmaydi. 50-yillarning 2-yarmidan boshlab O‘rta Osiyo va Qozog‘iston adabiyotlari "milliy folklor bilan sifat jihatidan yangi munosabatlarga" (bor-bugulov M.)(P4, S. 86) kirib keldi. Zamonaviy davrda

nasrni nafaqat muammolarni, balki tasviriy-ifodali imkoniyatlarni ham boyitadigan ongli qabul - syujetlarga, obrazovlarga, og‘zaki-she‘riy ijodning badiiy vositalariga murojaat qilish. Shu bilan birga, yozuvchilar bugungi kunlardagi muammolar va ularning fikrlari va uslublarini bosib chiqarish bilan bog‘liq bo‘lgan yangi materiallar asosida "haykal" qiladilar. A. N. Veselovskiy allaqachon ta’kidlaganidek: ". qadimgi © bravalari, tasvirlarning aks-sadosi, to‘satdan ular xalq-she‘riy talab, vaqt talabi paydo bo‘lganda paydo bo‘ladi. Shunday qilib, xalq afsonalari takrorlanadi, shuning uchun adabiyotda ba’zi mavzularni yangilash tushuntiriladi, boshqalari esa unutiladi "(126, p. 71). Ayniqsa, folklorning 1958 - dan CH.Aytmatovning "Jamila" nashr etilgan vaqti - va bugungi kungacha mintaqaning boshqa nasriy janrlari orasida etakchi mavqega ega bo‘lgan va "vaqt shakli"ga aylangan folklor hikoyasi bilan faol hamkorlik qiladi. "Folklorizmning ikkinchi to‘lqini" deb nomlangan bunday shovqin, hikoyaning falsafiy va romantik xilma-xilligida juda aniq namoyon bo‘ldi. Uning mualliflari ijodkorligi o‘zining badiiy darajasida keng va turli xil materialdir.

Bugungi kunda mintaqaning nasriy yozuvchilari orasida qirg‘iz yozuvchisi va zamonaviy zamonaviy Ittifoqining eng katta vakili "ohangni so‘raydi"- CH.Aytmatov adabiyoti. Uning badiiy faoliyatiga qozoq so‘z ustalari A. Ke-kilbaev, O. Bokeyev, S. Sanbayev va A. Alimjanov, tojik nasriy yozuvchisi F. Muhammadiyev va o‘zbek-tojik adib T. Pulatov, turkman yozuvchisi T. Jumageldiyev va qoraqalpoq romanchisi T. Kaipbergenov bir yo‘l yoki boshqa yo‘l bilan rahbarlik qilmoqda. Ushbu mualliflarning aksariyati adabiyotni folklorga aylantirish yo‘lida haqiqiy muvaffaqiyatga erishadi. Ularning hikoyalari kuchli falsafiy prinsipga, romantik yuksaklikka , lirik hayajonga ega bo‘lib, haqiqiy ishonchlilikni istisno qilmaydi.

Dissertatsiya ishi mavzusi sifatida biz va vtsby-ryamfiloofokd^Dja.ntichesku10 O‘rta Osiyo va Qozog‘iston adabiyotlarining qissasi 60-80gg. Biz CH. Aytmatov, F. Muhammadiyev, T. Po‘latov va A. Kekilboyevning hikoyalariga to‘xtalib o‘tdik, chunki ularda janrning falsafiy-romantik turlarining mafkuraviy-estetik tabiati, shuningdek, ular shubhasiz badiiy fazilatlariga ega ekanliklari aniq ifodalangan. Qozoq yozuvchisi A. Kekilboevning ishi bizning mavzuimizdan tashqariga chiqadi. Shunga

qaramay, qozoq adabiyotining tarixiy taqdiri qozoq xalqiga tegishli Qirg'iziston va qoraqalpoq adabiyotlari bilan juda o'xshash. Shuning uchun biz qozoq hikoyasini Markaziy Osiyo bilan bir xil nuqtai nazardan ko'rib chiqamiz.

Tahlilni cheklash asosan zamonaviy davr bilan bog'liq bo'lib, quyidagi holatlar bilan izohlanadi. Birinchidan, uning hayotining dastlabki bosqichlarida falsafiy va romantik hikoya folklor bilan hali ham ongsiz ravishda muloqot qiladi va badiiy jihatdan etarlicha etuk emas. Ikkinchi, 20-50-larda janrning shakllanishi va rivojlanishi. "Sovet ko'p millatli adabiyoti tarixi", mintaqaning ayrim milliy adabiyotlari tarixi va ocherklarida, shuningdek, o'rta Osiyo va Qozog'iston nasrlarida (Shala-Bayev B.(327), shamuradov B. (328), Erkebayev A. (337) yoki hikoya janrining muayyan jihatlari (Rashidov A. (265). Shu bilan birga, tadqiqot davomida biz Markaziy Osiyo va Qozog'iston adabiyotlari mavjudligining dastlabki davrlarida zarur ekskursiyalar o'tkazamiz.

Mintaqaning zamonaviy hikoyasi sezilarli yutuqlarga erishdi. Shu sababli, uning mafkuraviy va badiiy o'ziga xos xususiyatlarining ayrim xususiyatlari bir qator nashrlarda ko'rib chiqilganligi ajablanarli emas: qozoq-B. Shalabayev (327) dissertatsiyasida; qirg'iz-Q. Asanaliyev (86, 88), K. Bobulov (no), M. Borbugulov (114) kitoblarida; tojik-j.Bako-Zade (95), M. Shukurova (333); Turkman va o'zbeklar dissertatsiyalarida J. M. Shukurova (333). Allakova (80), E. K. Axmedyarova (94), A. Orazova (241), K. Tagmatova (304) va boshqalar. Shunday bo'lsa-da, dohti hech qanday ish yo'q, qaerda sr[^]-ektopik-tipologik va tarixiy-genetik jihatlari mazmuni nuqtai nazaridan va poetika nuqtai nazaridan har qanday Markaziy Osiyo adabiyoti hikoya emas tahlil qilindi.va butun mintaqa. Ha, va aniq[^]. 60-80-larning Nasr rivojlanishida folklorning roli anadig. zamonaviy adabiyotshunoslikning dolzarb vazifalaridan biri.

Sobiq Ittifoq fanida "adabiyot va folklor" muammosi bo'yicha ko'plab ishlar mavjud. Ular orasida M. M. baxtina (101), P. S. Vyhodtsev (137), V. M. gatsak (139), U. B. Dalgat (155), D. I. Emelyanova (162), Z. S. Kedrina (182), I. P. Lupanova (217), Z. G. Osmanova (244) va boshqalar bor. Shuningdek, "adabiyot va folklorning o'zaro

hamkorligi ("Naro adabiyoti va folklorining o'zaro hamkorligi" mavzusidagi konferensiya materiallari

- Markaziy Osiyo va Qozog'iston dovlari haqida-Dushanbe, 1968.) "(129), " Sovet adabiyoti masalalari. Rus zamonaviy adabiyotida folklor "(133), " Afsona. Folklor. Adabiyot" (229)," SSSR xalqlarining adabiyotlarini rivojlantirishda folklorning o'rni "(269)," rus adabiyoti va folklorlari (XIX asrning birinchi yarmi) "(274)," rus adabiyoti va folklori (XIX asrning ikkinchi yarmi) "(275)," rus zamonaviy she'riyati va folklor san'ati "(276), SH-th, up-th va hush-th tom to'plami " Rossiya folklor. Materiallar va tadqiqotlar" (277, 278, 279) va boshqalar, so'nggi yigirma yil ichida adabiyot folklorizmini o'rganishda adabiy uslublar, janrlar, yo'nalishlar og'zaki folklor san'ati bilan o'zaro munosabatlarga e'tibor qaratgan ilgari keng tarqalgan monografik jihatni o'zgartirish tendensiyasi aniq. Shu munosabat bilan simptomatik ravishda U. B. Dalgat monografiyasining nomi " adabiyot va folklor. Nazariy jihatlar". Shu bilan birga, bugungi kunga qadar tasvirlarning janrlari, xalq ijodiyotining badiiy vositalari, tasvirlarning tuzilishi, qurulish, uslubining vazifalari hali ham etarli darajada tahlil qilinmagan. Tezida biz o'rta Osiyo va Qozog'istonning 60-80-yillar hikoyasining o'ziga xos mazmun va badiiy xususiyatlarini aniqlashga harakat qilamiz.,

Bugungi kunda folklorizmni o'rganish kabi ko'rinadi. literdu / W folklor an'analarini o'rganish shaklida ham amalga oshirilishi mumkin. Ushbu yondashuv adabiy jarayonning o'zi tomonidan taklif etiladi, chunki folklor va shartli prinsiplar zamonaviy kengashda ko'pincha birlashtirilgan. Bu, ayniqsa, Markaziy Osiyo va Qozog'istonning yangi adabiy asarlari bilan bog'liq. Olimlar, masalan, G. Lomidze "leninizm va nameniyy zamonaviy adabiyoti taqdiri, zionalnyh adabiyoti" (213) nomli kitobida bunday tadqiqotlar ehtimoli va dolzarbligi haqida yozadilar. Shunday emas.kamroq dosihporvse £ sche udepyaetsyamyado e'tibor folklor biri sifatida va adabiyotda badiiy Konvensiya manbalari. Ushbu muammoni hal qilishning mumkin bo'lgan usullaridan birini belgilashdan oldin, adabiyotshunoslik va estetikada badiiy Konvensiya nazariyasining asosiy qoidalariga murojaat qilaylik.

A. V. Lunacharskiy ta'kidlaganidek, inqilobiy san'at " hayoliy giperbole, karikatura, har qanday deformatsiyani qabul qilishi mumkin, agar bu deformatsiyalar hech qanday ta'qib qilinmasa, aslida, futurizm o'zini qo'ygan xayoliy maqsad bilan izohlanmagan. Agar taniqli ijtimoiy xususiyatni samarali aniqlash uchun uni haqiqiy namoyon bo'lishidan butunlay boshqacha tarzda ifodalash kerak bo'lsa, lekin buzilgan va karikatura tasvirini uning tashqi xushbo'yliги va befarqligi ortida yashirgan narsa, albatta, bu usul, albatta, chuqur realdir "(3, p. 300-301). Zamonaviy zamonaviy olimlari shartli hayotni qayta tiklashning ahamiyati va to'liqligi, haqiqatni aniq aks ettirish qobiliyatiga ishora qiladi. M. B. Xrapchenkoning yozishicha, ". realizm hech qachon bir xil emas, tabiiylik. Uning eng yaxshi ko'rinishlarida u kuchli belgilar, yorqin ehtiroslar, shuningdek, giperbole, abartma, fantastika tasvirini o'z ichiga olgan va o'z ichiga oladi" (319, p.67). Biz T. As-karov (90), V. Dmitriev (159, 160), Z. Sidrina (181), B. Suchkov (301), L. G. Yakimenko (340) va sotsialistik realizm yozuvchilar tomonidan badiiy Konvensiya foydalanish, bu usulning imkoniyatlarini kengaytiradi, deb ishonaman boshqa tadqiqotchilar bilan butunlay birdamlik, uni romantik Ilhom beradi, siz falsafa, tarix muhim masalalarni oshirish imkonini beradi.

So'nggi yillarda zamonaviy fanida badiiy an'analarning murakkab muammolarini tushunish uchun juda ko'p ishlar qilindi. Uning keyingi rivojlanishi uchun asos olimlarning ko'pchiligi "Konvensiya" atamasini ikki ma'noda ishlatishidir.

1.2. O'zbekistonda xalq ijodiyotini muhofaza qilish borasida so'nggi yillarda olib borilayotgan ishlar

Jahon xalqlari uchinchi ming yillikka qadam qo'yar ekan, o'z milliy qadriyatlarini, urf- odatlari, ma'naviy-madaniy meroslariga tobora qiziqish bilan qaramoqdalar. Zero, inson o'zligini anglashi uchun urf-odatlarini, an'analari va xalq og'zaki ijodini o'rganishi lozim. Xalq og'zaki ijodini o'rganish – xalqning turmush tarzi, buguni va kelajagi, o'y-kechinmalari hamda ruhiyatini o'rganish demakdir, chunki bunda millatning o'zligini anglashi, o'zini namoyon etish tamoyillari, ko'p yillik hayot tarzi va dunyoqarashi aks etgan bo'ladi.

Hozirgi zamon jahon folklorshunosligida har bir xalqning milliy o'zligini anglatadigan marosim folklori va bu folklor janrlar tarkibining o'ziga xos jihatlari, tarixiy-genetik asoslari, tarixiy- tadrijiy rivoji, nomoddiy madaniy meros tizimidagi o'rni, marosim qo'shiqlarining struktural-semantik xususiyatlari hamda badiiyatini tadqiq etish dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biriga aylandi. Jumladan, fransuz xalq qo'shiqlarining matniy tahlili, turk marosim folklorining janriy tarkibi, Uzoq Sharq va Sibir xalqlari folklorida marosim lirikasining tutgan o'rni kabi masalalar keng yoritildi.

Mamlakatimizda bugungi kunda milliy mentalitetimizni belgilaydigan ma'naviy qadriyatlar, jumladan, marosim folklori materiallarini barcha hududlar bo'yicha to'plash va tadqiq etish folklorshunoslikning ustuvor tamoyillaridan biri bo'lib qoldi. Bu yo'nalish marosim folklori janrlarining lokal xususiyatlari va hududiy rang-barangligini aniqlab, o'ziga xos jihatlari ochib berish imkonini yaratdi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risidagi Farmoni keltirilgan "milliy ma'naviy o'zlikka ega bo'lish, madaniy merosni o'zlashtirish uchun kurash yalpi ijtimoiy harakat¹" sifatidagi ustuvor strategik yo'nalish ilmiy izlanishlar ko'lamini yanada kengaytirishga asos bo'lmoqda. O'zbek to'y marosim folklori tarkibida nikoh to'yi alohida tizim sifatida muhim o'rin egallaydi va ularda ijro etiluvchi folklor namunalari rang- barangligi bilan ajralib turadi. Ayni paytda, nikoh marosimlari va folklori har bir hududda ma'lum lokal xususiyatlarga ega. Shu bois, O'rta Zarafshon vohasi nikoh to'yi marosim folklori manbalarini to'plash, mavjud janrlarni aniqlash, ularning marosim tizimidagi vazifasi va badiiy-estetik qimmatini o'rganish folklor janrlarining tarixiy taraqqiyoti va badiiyatiga doir yangi nazariy xulosalar chiqarishga asos bo'lishi bilan dolzarblik kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 13 maydagi PF- 4797-sonli "Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetini

tashkil etish to‘g‘risida”gi Farmoni hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa meyoriy-huquqiy hujjatlar, 2017 yil 17 fevraldagi PQ-2789-sonli “Fanlar akademiyasi faoliyati, ilmiy- tadqiqot ishlarini tashkil etish, boshqarish va moliyalashtirishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, 2017 yil 24 maydagi PQ- 2995-sonli “Qadimiy yozma manbalarni saqlash, tadqiq va targ‘ib qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorlari hamda Vazirlar Mahkamasining 2010 yil 7 oktabrdagi VMQ №222-sonli “2010-2020 yillarda Nomoddiy madaniy meros obektlarini muhofaza qilish, asrash, targ‘ib qilish va ulardan foydalanish davlat dasturini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarorida belgilangan vazifalarni amalga oshirishga muayyan darajada xizmat qiladi.

Nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilish bo‘yicha Konvensiyasi “nomoddiy madaniy merosni madaniy turli-tumanlik negizi va barqaror taraqqiyot kafolati” sifatida tan oladi. 2030 yilgacha mo‘ljallangan barqaror rivojlanishning kun tartibi amalga oshirilishi kerak bo‘lgan chora-tadbirlarning rejasi bo‘lib, u 17 ta barqaror taraqqiyot maqsadlari asosida iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik yo‘nalishlardagi masalalarga yechim topishga qaratilgan. Bu maqsadlar o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, rivojlanish yo‘llari haqida ma’lumot beradi va uchta fundamental tamoyilga, ya’ni inson huquqlari, tenglik va barqarorlikka asoslanadi. Nomoddiy madaniy meros nafaqat ushbu uch yo‘nalish doirasida barqaror rivojlanishga samarali ko‘mak berishi, balki barqaror rivojlanishning zaminida yotuvchi tinchlik va xavfsizlikni ta’minlanishiga ham yordam berishi mumkin.

Xalq ijodiyotining barqaror rivojlanishga qo‘shgan hissasi tan olinishi va to‘liq ro‘yobga chiqishi uchun uning barqaror rivojlanishda tutgan o‘rmini qanday qilib tushunish lozim?

Barqaror rivojlanishning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik yo‘nalishlari hamda tinchlik va xavfsizlik masalalari bo‘yicha chora-tadbirlari alohida emas, balki bir biribilan chambarchas bog‘liqdir. Barcha yo‘nalishlar o‘rtasida o‘zaro ijobiy aloqa borligini hisobga olgan holda, bu kabi umumiy maqsadlarga erishish siyosatga nisbatan

yaxlit yondashuvni talab qiladi. Shu o‘rinda nomoddiy madaniy meros yuqorida aytib o‘tilgan uch yo‘nalish doirasida barqaror rivojlanishga samarali ko‘mak berishi mumkin. Shunday ekan, biz barchaga xohlayotgan kelajakka erishishda nomoddiy madaniy merosni himoya qilish muhim vazifa hisoblanadi.

Barqaror oziq-ovqat xavfsizligi, sifatli tibbiy xizmat, xavfsiz ichimlik suvi hamda sanitariya ta‘minoti, barcha uchun sifatli ta‘lim, barchani qamrab oluvchi ijtimoiy muhofaza tizimi va gender tengligi mavjud bo‘lmasa barchani qamrab oluvchi ijtimoiy rivojlanishga erishib bo‘lmaydi. Ushbu maqsadlar negizida keng ishtirokka asoslangan boshqaruv hamda o‘zining qadriyat tizimini tanlash erkinligi bo‘lishi lozim. Jamiyatlar turli vaqtda va turli muhitda yuzaga keladigan ehtiyojlarini qondirish hamda ijtimoiy masalalarga javob topish uchun o‘zlarining nomoddiy madaniy merosini, xususan tabiatga oid bilimlarini, urf-odatlarini va ijtimoiy an‘analarini yaratgan va moslashtirib borgan. An‘anaviy davolash amaliyotlari, taomni tayyorlash va tanovul qilish bilan bog‘liq urf-odatlar, suv resurslarini boshqarish bilan bog‘liq an‘analar, jamoat tadbirlari va bayramlar, bilimlarni kelajak avlodlarga yetkazib berish tizimlari - bularning hammasi barchani qamrab oluvchi ijtimoiy rivojlanishga erishishda muhim rol o‘ynaydi.

1.3. Xalq ijodiyotining barqaror taraqqiyotni ta‘minlashdagi o‘rni: oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash; an‘anaviy davolash amaliyotlari; suv resurslarini boshqarishga oid an‘anaviy urf-odat va amaliyotlar

Taomni tayyorlash va tanovul qilish bilan bog‘liq urf-odatlar, qishloq ho‘jaligini yuritish, chorvachilik, baliqchilik, ovchilik, oziq-ovqatni to‘plash va saqlashning mahalliy tizimlari oziq-ovqat xavfsizligiga erishishda katta ko‘mak berishi mumkin. Hamjamiyatlar o‘zlarining qishloq hayoti va atrof muhitiga nisbatan mufassal yondashuvchi an‘anaviy bilimlarning katta hajmini to‘plagan. Ularning usullari o‘zlarining yerlari va tabiiy muhitlari haqidagi batafsil ma‘lumotlarga tayanadi, turli xil qishloq ho‘jaligi ekinlarini, o‘simlik va hayvonlarini qo‘llashga asoslanadi hamda nam, arktik, subtropik va yog‘ingarchiligi kam bo‘ladigan mintaqalarga moslashtirilgan. Hamjamiyatlar bu mintaqalarga hamda atrof-muhitdagi o‘zgarishlarga mos keladigan

taomni tayyorlash va tanovul qilish bilan bog‘liq turli xil urf-odatlarini, oziq-ovqatni tayyorlash va saqlash tizimlarini yaratishgan. Hozirgi kunda dunyo bo‘ylab ko‘pchilik oilalar yerning hosildorligini oshirishga ko‘mak beradigan, oziq-ovqatni tanlashda turfaxillikni taklif qiladigan, to‘laqonli oziqlanishni ta‘minlaydigan hamda sog‘lom turmush tarzini olib borishga yordam beradigan qishloq ho‘jaligi tizimlariga bog‘liq. Bu kabi tizimlarni to‘xtovsiz mustahkamlab borish hamda ularning saqlanib qolinishini ta‘minlash dunyodagi ko‘pchilik hamjamiyatlar uchun oziq-ovqat xavfsizligiga erishishda, sifatli ovqatlanishni tashkil qilishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Dunyoning ko‘pchilik hamjamiyatlari davolashga oid turfaxil bilim va amaliyotlarni yaratganlar. Bular samarali va arzon davolash usullarini taklif qiladi va ko‘pincha mahalliy tabiiy resurslarni qo‘llashga asoslanadi. Misol uchun, tabiblar qadim zamondan birinchi tibbiy yordam ko‘rsatadigan juda ham muhim insonlar bo‘lishgan. Ularning dorivor o‘simliklarni qo‘llash bilan bog‘liq an’anaviy bilim va usullari bemorlarni davolash jarayonida olib borilgan kuzatuvlariga asoslanadi. Yana bir misol sifatida Tanzaniyaning Tanga tumanidagi tabiblarni, xususan doylalar va ruhshunoslarni ko‘rsatish mumkin. Ular ham jismoniy va psixologik xastaliklarni davolashda o‘zlarining maxsus bilimlarni qo‘llashadi. Umuman olganda, boshqa tibbiy xizmatlardan foydalana olish imkoniyati bo‘lmagan joylarda (shu jumladan, chekka qishloqlarda) bu kabi davolash amaliyotlari arzon hamda barcha uchun qulay bo‘lishi mumkin.

Shuning uchun bu kabi davolash amaliyotlarini tan olish, ularga hurmat bilan qarash, yanada rivojlantirish hamda kelajak avlodlarga yetkazib berish juda muhim hisoblanadi. Bunday choralar ayniqsa an’anaviy davolash amaliyoti hamjamiyat uchun eng qulay tibbiy xizmat turi sifatida qaralgan joylarda amalga oshirilishi lozim. Boshqa tibbiy xizmat turlari mavjud bo‘lgan joylarda esa, ijtimoiy-madaniy hayotda chuqur ildiz otgan bunday an’anaviy bilimlar va amaliyotlar insonlarning tibbiy xizmat turini tanlash imkoniyatlarini ancha kengaytirishi mumkin

Suv resurslarini boshqarishga oid an’anaviy urf-odat va amaliyotlar toza ichimlik suvini adolatli ta‘minotiga hamda suv resurslaridan barqaror foydalanishga ko‘mak berishi mumkin, shu jumladan qishloq ho‘jaligi sohasida va turmushning

boshqa jabhalarida. Asrlar davomida mahalliy hamjamiyatlar chuqur ildiz otgan an'analarga amal qilgan holda suv resurslarini barqaror boshqarish hamda barchani toza suv ichimligi bilan ta'minlash bo'yicha ko'nikmalarni shakllantirib keldi. Misol uchun, San Kristobal de las Kasas shaharchasidagi (Chyapas shtati, Meksika) suv resurslarini boshqarish tizimlari Mayya xalqlarining muqaddas qarashlariga va an'alariga asoslanadi. Ularning fikriga ko'ra, insonlar suv aylanishi jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi, chunki insonlar o'zlarining tanasida bo'lgan suvi orqali uning to'xtovsiz yangilanishida ko'mak beradi. Shuning uchun suv qandaydir mahsulot sifatida emas, balki umumiy resurs sifatida qaraladi va suv ta'minotini boshqarish butun bir hamjamiyatning vazifasi hisoblanadi.

Ko'pchilik hamjamiyatlar uchun bu kabi tizimlar toza ichimlik suvi olishning yagona imkoniyatidir. Shu sababli ham bunday tizimlarni kelajak avlodlarga yetkazib berishni davom ettirish muhim. Boshqa joylarda ham an'anaviy suv resurslarini boshqarish tizimlari muhim hisoblanadi, chunki ular hamjamiyatlarning tashqi suv ta'minlovchilariga bo'lgan bog'liqligini kamaytiradi. Turfaxil suv resurslarini boshqarish tizimlarini hamda ularga oid qadriyatlarini tan olish va hurmat qilish, ularni kengaytirish va to'xtovsiz kelajak avlodga berib borish - bularning barchasi suv masalasiga oid muammolarga barqaror yechim ishlab chiqishda muhimdir.

Hamjamiyatlar o'zlarining tabiiy va ijtimoiy muhitlariga oid bilimlarini, hayotiy ko'nikmalarini va malakalarini tartibga solish va kelajak avlodga yetkazib berish uchun doimo yechim topib kelganlar. Hozirgi kunda rasmiy ta'lim tizimlari mavjud bo'lgan joylarda ham bu kabi bilimlar faol ishlatib kelinadi, bilim va ko'nikmalarni berib borishning an'anaviy usullari ko'llaniladi. Bu bilimlar turli sohalarni va masalalarni o'zida mujassam etadi: kosmologiyadan va fizikadan tortib sog'liqni saqlash va tabiiy resurslardan barqaror foydalanishgacha; insonning hayot davridan tortib mojarolarni va nizolarni hal qilish masalalarigacha; o'zlikni anglash va shaxsning jamiyatdagi o'rnidan tortib kollektiv xotira shakllanishi masalasigacha; arxitekturadan materialshunoslik sohasigacha. Shuning uchun barcha uchun sifatli ta'limni joriy qilishda bu kabi boy bilimlar manbasidan yosh avlodlar to'laqonli foydalana olishlari uchun imkoniyat

ta'minlanishi kerak. Shuning uchun ta'limni joriy qilishda nomoddiy madaniy merosning boy manba ekanligini tan olish va uning ta'limga oid imkoniyatlari moslashtirish lozim. Buning uchun esa nomoddiy madaniy merosga oid bilimlarni tegishli sohadagi ta'lim dasturlariga integratsiya qilish hamda nomoddiy madaniy merosni yetkazib berishning an'anaviy usullari va shakllari imkoniyatlarini ta'lim tizimlari doirasida keng qo'llash kerak.

Xalq ijodiyoti jamiyat ichidagi birdamlikni va integratsiyani mustahkamlashga ko'mak berishi mumkin. Urf-odatlar, marosimlar va bayramlar hamjamiyatlar va guruhlarining hayotini tashkillashtirishda va tartibga solishda yordam beradi. Ular barchani qamrab olgan holda, insonlarning ijtimoiy turmushini mustahkamlashda asosiy rol o'ynashi mumkin. Masalan, Frevo (Braziliyadagi musiqa, raqs va turli hunarlarni o'z ichiga oladigan badiiy ifoda turi) jamiyatning barcha qatlamlari vakillarini karnaval doirasida birlashtiradi. Frevo Resifi shahri aholisining umumiy merosi hisoblanadi. U shahar aholisida (jinsidan, irqidan, ijtimoiy kelib chiqishidan qat'iy nazar) o'ziga hoslik va o'tmish bilan bog'liqlik hissini shakllantiradi, mavjud qadriyatlarni mustahkamlaydi. Turli qatlam vakillari Frevo musiqasi sadolari ostida birgalikda raqsgatashadi. Ko'pchilik urf-odatlar (kichik uchrashuvlardan tortib keng ko'lamli bayram tadbirlarigacha) insonlarda mansublik hissini shakllantirish orqali hamjamiyat ichidagi rishtalarni va birdamlikni mustahkamlashga ko'mak beradi. Nomoddiy madaniy meros gender rollari va gender o'zligini shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Shunday ekan, u gender tengligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Aynan nomoddiy madaniy meros orqali hamjamiyatlar genderga oid o'zlarining qadriyatlarini, normalarini va qarashlarini berib boradi. U tufayli hamjamiyat a'zolarida gender o'zligi shakllanadi. Bundan tashqari, hamjamiyat a'zolarining merosning ayrim ko'rinishlaridagi ishtirokini ham gender normalari belgilab beradi. Misol uchun an'anaviy hunarmandchilikda gender rollariga asoslangan muayyan mehnat taqsimoti kuzatilsa, ijrochilik san'ati turlarida genderga oid qarashlar va rollar ochiq ifodalanishi mumkin. Nomoddiy madaniy meros atrof-muhitda ro'y berayotgan o'zgarishlarga to'xtovsiz moslashib borgan sari, gender rollarida xam o'zgarishlar yuz

beradi. Hamjamiyatlarda gender munosabatlari yuzasidan doimo muzokaralar olib boriladi. Buning natijasida nomoddiy madaniy meros bilan shug'ullanish orqali gender kamsitilishiga barham berish uchun hamda gender tengligiga erishish uchun keng imkoniyatlar yaratiladi.

Nomoddiy madaniy meros gender rollari haqida yagona qarashga ega bo'lmagan ko'pmillatli hamjamiyatlarda o'zaro ishonchni va bag'rikenglikni mustahkamlashi mumkin. Bundan tashqari u gender tengligiga erishishning eng maqbul yo'li yuzasidan olib boriluvchi muloqotlar uchun o'ziga xos zamin yaratishi mumkin.

Atrof-muhitning barqarorligi turg'un iqlimni, tabiiy resurslarning barqaror boshqaruvini hamda bioturfaxillikni talab qiladi. Bular o'z navbatida iqlim o'zgarishi, xavfli tabiiy hodisalar, kosmik muhit va tabiiy resurslarga oid cheklovlar haqidachuqur ilmiy tushuncha hosil qilishga, bilimlar almashinuvini tashkil qilishga bog'liq. Iqlim o'zgarishi natijasida hamda tabiiy ofatlar sababli yuzaga keladigan salbiy oqibatlarining ko'lamini cheklashda yordamga muhtoj aholi qatlamlarini barqarorligini mustahkamlash o'ta muhim hisoblanadi. Avloddan-avlodga to'planib, boyitib borilgan hamda nomoddiy madaniy merosning ajralmas qismi bo'lgan an'anaviy bilimlar, qadriyatlar va urf-odatlar qadim zamondan jamiyatlarning atrof-muhiti bilan o'zaro aloqasida hamroh bo'lib kelgan. Hozirgi kunda nomoddiy madaniy merosning atrof-muhit barqarorligiga qo'shayotgan hissasi ko'pchilik sohalarda tan olinadi. Bularga bioturfaxillikni saqlash, tabiiy resurslarni barqaror boshqarish va tabiiy ofatlarga tayyorgarlik va ularning oqibatlarini bartaraf qilish sohalari kiradi. Tirik meros sifatida atrof-muhitga oid bilimlar, qadriyatlar va an'analar shakllanishi va tabiiy resurslardan barqarorroq foydalanishga moslashtirilishi mumkin. Buning natijasida esa hamjamiyatlarda iqlimning o'zgarishi bilan bog'liq muammolarga (yoki tabiiy ofatlarga) yaxshiroq bardosh bera olish imkoniyati tug'iladi.

Xalq ijodiyoti bioturfaxillikni himoya qilishga yordam berish mumkin.

Mahalliy hamjamiyatlar bioturfaxillikni saqlashda muhim o'rin egalaydilar. Masalan Keniyadagi Kikuyyu ayollari qishloq hujaligi ekinlarini o'stirishda va o'simliklar urug'larini saqlashda muhim o'rin tutadilar. An'anaga ko'ra, ayollar

loviyaning bir necha navini bir ekin maydonida o‘stiradilar va kasallik tarqalishi yoki iqlim o‘zgarishi ehtimolini hisobga olib urug‘larning katta zahiralari saqlab qo‘yadilar. Bugungi kunda ushbu zahiralari mahalliy aholining urug‘ materiallari to‘g‘risida qimmatli bilimlarini o‘z ichiga olgan juda qadrlil xazina hisoblanadi. Bu esa kishlok xujaligi resurslari kamayib ketayotgan bir paytda juda katta ahamiyatga ega. Bundan ko‘rinib turibdiki, boshqa mahalliy bilim sohiblari kabi fermerlar, chorvadorlar, baliqchilar va xalq tabiblari bioturfaxillikni saqlovchilari bo‘lishi mumkin.

Xalq ijodiyoti atrof-muhitning barqarorligini saqlab qolishda yordam berishi mumkin.

Dunyo miqyosida inson faoliyati natijasida tabiiy resurslarning borgan sari no-barqaror iste’moli sodir bo‘layotgan bir mahalda, ko‘pgina mahalliy hamjamiyatlar tabiat bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan va atrof-muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lishga yordam beradigan turmush tarzini yo‘lga qo‘ydilar va nomoddiy madaniy meros an‘analarini yaratdilar. Masalan, Samoada yupqa to‘qilgan gilamchalar madaniy tadbirlar o‘tkazayotganda o‘ziga xos valyuta sifatida qo‘llaniladi; yoki marosimlar paytida ishlatiladi. Vaqt o‘tishi bilan atrof-muhit bilan bog‘liq bilimlar (shu jumladan to‘qimachilikda asosiy hom-ashyo sifatida qo‘llanilib keladigan pandana daraxtining turli navlarini o‘stirishga oid bilimlar) to‘qimachilikning ajralmas qismi sifatida ko‘riladigan bo‘ldi. Bu kabi bilimlar Samoa aholisiga atrof-muhitni saqlab qolishda yordam beradi, chunki Samoaliklar o‘zlarining farovonligi tabiat va atrof-muhitga juda ham bog‘liq ekanligini tushunadilar. Shunisi e’tiborga loyiqki, o‘simliklardan to‘qib tayyorlangan bunday mahsulotlar tabiiy yo‘l bilan parchalanadi va yo‘q bo‘lib ketadi. Shuningdek bunday mahsulotlarning hayot davomiyligi sezilarli darajada qisqaroq bo‘lib, u ekish, hosilni terib olish, mahsulotni yaratish, undan foydalanish va uni osonlikcha yo‘q qilishdan iborat. Bu esa butun dunyo bo‘ylab ommaviy ko‘llaniladigan va yo‘q qilinishi qiyin bo‘lgan plastmassa va boshqa ekologik jihatdan zararli hisoblangan mahsulotlardan ancha farq qiladi.

Tabiat bilan bog‘liq mahalliy bilim va urf-odatlar atrof-muhit barqarorligini ta’minlash sohasida olib boriladigan tadqiqotlarga ko‘mak berishi mumkin.

Masalan, baliqchilik bilan bog‘liq an’anaviy bilim va ko‘nikmalarni saqlab qolgan baliqchilar dengizdagi bioturfaxillikka oid muammolarni hal qilishiga yordam beradigan boy ma’lumotga ega. Ular baliqlarning tabiati, fe’l-atvori, migratsiyasi, yashash joyi hamda turli fasllarga moslashgan va baliqchilikda qo‘llaniladigan uslublar to‘g‘risida batafsil bilimlarga ega. Amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan bu kabi bilimlar dengizdagi bioturfaxillikni tiklash va saqlab qolish borasida olib boriladigan ilmiy izlanishlarga ko‘mak berishi mumkin. Umuman olganda, hamjamiyatlar va tadqiqotchilar o‘rtasidagi xalqaro hamkorlik, shuningdek, ular o‘rtasidagi o‘zaro ilg‘or tajribalar almashinuvi turli sohalarda atrof-muhit barqarorligiga erishishda yordam berishi mumkin, shu jumladan, o‘rmonlarni saqlash va muhofaza qilish sohasida yoki qishloq xo‘jaligida bioturfaxillikni saqlash va tabiat resurslarini boshqarish sohaslarida.

Tinchlik va xavfsizlik, hususan mojarolardan, kamsitishdan va zo‘ravonlikning barcha turlaridan holi bo‘lish barqaror rivojlanishning dastlabki shartlari hisoblanadi. Ushbu talablarni bajarish inson huquqlariga hurmat bilan qarashni, samarali adliya tizimlarini, ochiq siyosiy jarayonni, mojarolarni oldini olish va hal qilish bo‘yicha tegishli tizimlarning mavjud bo‘lishini talab qiladi. Shuningdek, tinchlik va xavfsizlik maxalliy axolining tabiiy resurslardan adolatli foydalanishini ta’minlash hamda unga xech kandy cheklov yoki kamsitishsiz yerdan foydalanish va egalik kilish huquqini berish bilan bog‘liq.

Nomoddiy madaniy merosning turli ko‘rinishlari va shakllari o‘zida tinchlik g‘oyalarini mujassam etadi hamda muloqot va hamjihatlilikka ko‘maklashadi. Merosni muhofaza qilish bo‘yicha chora-tadbirlarning o‘zi ham tinchlik o‘rnatishga hissa qo‘shishi mumkin. Shunday ekan, nomoddiy madaniy meros va merosni muhofaza qilish sohasidagi bunday chora-tadbirlar davlatlarga, hamjamiyatlarga va barcha rivojlanish jarayoni ishtirokchilariga madaniyatlarining o‘ziga xos xususiyatlarini e’tiborga olgan holda o‘z yo‘llaridan borish imkonini beradi va kengqamrovli ishtirokka erishishga, tinch-totuv yashashga, nizolarni oldini olishga va hal qilishga yohud barqaror xavfsizlikni ta’minlashga va tinchlikni o‘rnatishga imkoniyat yaratadi.

Xalq ijodiyotiga oid ko'pchilik urf-odatlar negizida tinchlikni mustaxkamlash g'oyalari yotadi.

1236 yilda Sundiata Keyt tomonidan ta'sis etilgan Manden xartiyasi (Mali imperiyasining konstitusiyasi) bunga yaqqol misol bo'la oladi. U inson huquqlariga oid dunyodagi birinchi xartiyalardan biri bo'lib, etnik va madaniy turfaxillik sharoitida hamjixatlik va tinchlik, inson hayotining daxlsizligi, qullikka olish maqsadida bosqinchiliklarga chek qo'yish, o'z fikrini erkin ifoda etish hamda erkin tadbirkorlik faoliyatini yuritish kabi kadriyatlarni o'zida mujassam etadi. Xartiyada aytib o'tilgan so'zlar, shuningdek u bilan bog'lik (og'zaki tarzda avlodan-avlodga berib borilayotgan) marosimlar Malinke xalqi tomonidan hozirgi kungacha qadrlanib kelmoqda. Bu xartiyaning ta'sis etgan tarixiy uchrashuvga bag'ishlangan xotira marosimlari har yili Malidagi Kangaba qishlog'ida nishonlanadi. Bu marosimlar mahalliy va milliy hukumat tomonidan, jumladan qabila boshqaruv organlari tomonidan tashkillashtiriladi. Xartiya xuquq manbai shuningdek muxabbat, tinchlik va birodarlik rishtalarini tarannum etuvchi o'ziga hos noma sifatida ham ko'riladi. Umuman olganda, butun dunyo bo'ylab nomoddiy madaniy merosning turli xil ko'rinishlari tinchlik qadriyatlarini mustahkamlash va muhofaza qilishga xizmat qiladi.

Xalq ijodiyoti nizolarni oldini olishga yoki hal qilishga yordam berishi mumkin.

Muloqot olib borish, nizolarni hal qilish va murosaga kelishning mahalliy an'analari dunyo jamiyatlarida muhim o'rin egallaydi. Aniq ijtimoiy va ekologik masalalarga javob berish, umumiy makondan foydalanish, tabiiy resurslarni boshqarilishini tartibga solish hamda insonlar tinch-totuv yashashlari uchun yaratilgan va asrlar davomida shakllangan bunday tizimlar o'zlarining hususiyatiga qo'ra norasmiy yoki puxta o'ylab chiqilgan bo'lishi mumkin. Masalan, Ispaniyaning yog'ingarchiligi kam bo'ladigan Mursiya va Valensiya mintaqalarida, fermerlar o'rtasida suv resurslarini taqsimlanishi va irrigatsiya tizimlarini boshqarilishiga oid masalalar yuzasida kelishmovchiliklari bo'lsa, ular kommunal sudlarga murojaat kiladilar. Mursiya oqsoqollari kengashining hamda Valensiya suv ishlari bo'yicha sudning a'zolari har

payshanba kuni o‘z hukmlarini e‘lon qilish uchun yig‘iladilar. Bu e‘lon qilingan hukmlar adolatli va oqilona deb tan olinadi va boshqa fuqarolik sudidagi hukmlar kabi yuridik kuchga ega. Sud a‘zolari fermerlardan iborat bulib, ular demokratik tarzda yoki qur‘a tashlash orqali tayinlanadi. Ular ikki taraflama da‘volarni ko‘rib chiqishda o‘zlarining dehqonchilik, irrigatsiya va mahalliy an‘analar to‘g‘risidagi bilimlariga tayanadi. Umuman olganda bu kabi nomoddiy madaniy meros an‘analarining saqlanib qolishi hamjamiyatda tinchlik va havfsizlikni ta‘minlashda muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ular barcha taraflarni jalb qilgan holda nizolarni oldini olishda va hal kilishda yordam beradi.

1.4. O‘zbekistonda folklor milliy musiqa maktablarining paydo bo‘lishi va ularning o‘zaro munosabatlari

An‘anaviy folklor janrlari va marosimiy qadriyatlar tizimining lokal xususiyatlarini o‘rganish borasida muayyan hududlar, xususan, Qashqadaryo, Xorazm, Buxoro, Jizzax, Surxondaryo va Farg‘ona vodiysi xalq og‘zaki ijodi materiallari asosida amalga oshirilgan izlanishlar, ayniqsa, samarali bo‘lgan. O‘zbek nikoh to‘yi marosimi folklori janrlarining hududiy-lokal jihatlarini birinchilardan bo‘lib o‘rganishga kirishgan prof. O.Safarov Buxoro va Navoiy viloyatlarining ayrim tumanlaridan yozib olingan materiallar asosida “kelin o‘tirsin”, “kuyov o‘tirsin”, “kelin eltish” va “kuyov eltish” udumlari folklori haqidagi ilk tadqiqotlarini chop ettirgan. S.Davlatov Qashqadaryo vohasi aholisining nikoh to‘yi marosimi va ular bilan bog‘liq udumlarni hududiy o‘ziga xos jihatlarini yoritgan. L.Xudoyqulova Surxon vohasi marosim qo‘shiqlarining tarixiy asoslari qadimgi baqtriyaliklar va kushonlar madaniyatiga borib taqalishini aniqlagan. M.Jo‘rayev “Kelin tushdi” marosimi” risolasida Andijon viloyatidan yozib olingan materiallari asosida kelinni kuyovning uyiga olib kelish jarayoni bilan bog‘liq udumlar va unda aytiladigan qo‘shiqlarni tahlil qilgan.

O.Ismonova Farg‘ona vodiysi oilaviy-maishiy marosimlar folklorida “kelin salom” qo‘shiqlarning genezisi, hududiy o‘ziga xosligi va poetikasini o‘rgangan. Xorazm to‘y qo‘shiqlarini tadqiq etgan N.R.Quronboyeva voha nikoh to‘yi

marosimi folklorining umumo‘zbek an‘analari bilan tarixiy-genetik jihatdan mushtarak jihatlari hamda o‘ziga xos lokal xususiyatlarini aniqlagan.

Shuningdek, U.Jumanazarov, G.Tosheva, F.Hayitova va X.Xolovalarning maqolalarida o‘zbek nikoh to‘yi folklorining olqish, yor-yor kabi janrlariga doir materiallar tahlilga tortilgan. Tadqiqotlar natijasida o‘zbek nikoh to‘yi marosimi tarkibidagi urf-odat va udumlar hamda ularning verbal komponentlari o‘ziga xos hududiy-lokal xususiyatlarga egaligi aniqlangan.

An‘anaga ko‘ra, nikoh to‘yi marosimi, albatta, sovchilikdan boshlangan. Sovchilik – o‘zbek xalqining azaldan e‘zozlanib, muqaddas sanalib kelayotgan odatlaridan biri. “Sovchi” so‘zining kelib chiqish tarixi qadimgi turkiylar tilida “so‘z”, “xabar”, “hikoya” ma’nolarida qo‘llanilgan “sav” leksemasi bilan aloqadordir. Qozoq tilshunosi R.Sizdiqovanning fikricha, “savchi”/“javchi” so‘zining asosida turadigan “sav” elementi turkiy tillarda “so‘z” ma’nosini bildiruvchi “sez/sau” o‘zagiga bog‘lanadi.

Samarqand viloyati tumanlarida sovchilarning ilk bor kelishi “eshik ochar” deyilsa, qayta-qayta qatnashi “kovush yirtar” deb yuritilgan. Paxtachi tumanidagi Suluvqo‘rg‘on qishlog‘ida sovchilarning ilk bor tashrif buyurishini “*go‘sala* (ya’ni urg‘ochi buzoq) *izlab kelibdilar*”, “*yitik* (ya’ni yo‘qotilgan narsa, kishi) *axtarib kelibdilar*” deydilar.

Odatda, sovchi bo‘lib kelgan kishilar qizning ota-onasiga o‘z maqsadlarini bayon etish chog‘ida: “*Sizdan bitta ro‘mol olay deb keldik*”, “*Qizingizning boshini bog‘lay deb keldik*”, “*Eshigingizni supurgani qulchilikka keldik*” kabi iboralarni ishlatishadi. An‘anaga ko‘ra, sovchilar o‘z niyatlarini ochiq bayon qilishga o‘tishdan avval tashrifdan ko‘zlangan maqsadni evfemik nutq vositasida ifoda qilishlari an‘anaviy holat hisoblanadi.

Sovchilar qiz tomonni qudalashishga rozi qilib kelishgandan keyin Jizzax viloyatining Baxmal tumanida “**qatlama to‘yi**” o‘tkazilgan. O‘sha kuni kuyovning jo‘ralari ham yig‘ilib, o‘yin-kulgi qilishgan.

Yigitlarning chechan va sho‘xrog‘i qatlama bilan sarpolarni olib ketishga chog‘lanayotgan yangalarga hazil qilib, quyidagicha qo‘shiq aytishgan:

Potma patir, jupqa qotir,
Jupqang pishsa bizni chaqir!
Chechamda bor jamalak,
Ko‘kka chiqdi kamalak.

Samarqand viloyatining Bulung‘ur tumanida nikoh to‘yining birinchi qismi bilan aloqador o‘ziga xos udumlardan biri – “bo‘ta soldi” o‘yini mavjud bo‘lib, bu o‘yin haqidagi dastlabki ma‘lumot 1962 yilda folklorshunos olimi Z.Husainova tarafidan yozib olingan. An’anaga ko‘ra, katta to‘ydan bir necha kun ilgari qizning yaqin dugonalari bilan kuyov yigitning jo‘ralari kelinning birorta qarindoshi yoki qo‘shnisinikida to‘planishib, “qiz o‘yin” yoki “qiz yig‘in” marosimini o‘tkazishganida ana shu o‘yin o‘ynalgan. Qiz va yigitlar davra qurib o‘tirishgan. Bir qiz:

Bo‘ta solay, kimga solay,
Chochi uzun qizga solay,
Osmondagi oyga solay,
Chochi uzun qizga solay,

deb qo‘shiq aytib, qo‘lidagi bo‘ta, ya’ni zangori ko‘zli uzuk yoki toshchani ana shu qizlardan birining kafti orasiga tashlab ketgan. O‘tirgan yigitlar bo‘ta qaysi qizda ekanligini topishlari kerak bo‘lgan. Topgan yigitga ro‘molcha sovg‘a qilingan, agar topolmasa, darra, ya’ni tugilgan ro‘mol bilan urishgan. O‘yin ana shu tartibda davom etgan.

Folklor to‘plovchi R.Sarimsoqov Jizzax tumanidan bu o‘yin qo‘shig‘ining quyidagi namunasini yozib olgan:

O‘sma ekdim, o‘t bosdi, ho yalli-yalli-yalli,
Bargi bog‘imni bosdi, ho yalli-yalli-yalli, Qarg‘a

shoyi chiqibdi, ho yalli-yalli-yalli, Yorginamni
g'am bosdi, ho yalli-yalli-yalli. Bo'ta solay,
kinga solay,

Sochi uzun qizga solay.

Hoy qizgina, bilmadingmi,

Ro'molchamni ko'rmadingmi?

Ko'rinadiki, "bo'ta soldi" udumi qo'shig'ining bu namunasi har biri to'rt misralik ikki banddan iborat bo'lib, dastlabki to'rt misra yetti hijoli she'riy tuzilishga ega. Bu matn har bir misradan keyin takrorlanuvchi "ho yalli-yalli-yalli" qaytarig'i bilan qo'shib ijro etilgan. Keyingi band esa sakkiz hijoli she'r shaklida bo'lib, poetik takrorsiz aytilgan. Bandning oxiridagi "Ro'molchamni ko'rmadingmi?" misrasi "bo'ta"ni axtarayotgan yigitning o'yinda g'olib bo'lib, sovg'a sifatida qizlardan ro'molcha olish istagini ifoda etadi.

Xalq orasida "bo'ta soldi" yoki "po'ta soldi" nomi bilan tanilgan ushbu udum nikoh to'yi marosimi tarkibidagi nisbatan qadimiy udumlardan biri bo'lib, po'ta solish asnosida aytiladigan baytlar 1873 yilda Sharqiy Turkistonning Ili tumanida yashovchi uyg'urlardan N.N.Pantusov yozib olgan. "Bo'ta soldi" udumi qo'shiqlari qiz va yigitlar tomonidan aytishuv sifatida ijro etilishi, o'ziga xos vazn va qofiya tuzilishiga ko'ra ajralib turishi, ishq-muhabbat, sof sevgi, vafo va sadoqat, oila muqaddasligi, inson qadr-qimmatining ulug'ligi, do'stlik, o'zaro ahillik va mehr-oqibatni tarannum etishi bilan xarakterlanadi. "Bo'ta soldi" udumi va uning poetik folklori tili asosan qorluq-chigil dialektiga mansub bo'lgan uyg'ur va o'zbeklar og'zaki badiiy ijodida mavjudligi bu janrga mansub marosim qo'shiqlari o'troq dehqonchilik va shahar madaniyati rivojlangan hududlarda shakllanganligini ko'rsatadi.

Nazorat savollari

1. BMTning “Barqaror taraqqiyot” dasturining prinsiplari nechta?
2. “Barqaror taraqqiyot” dasturining birinchi prinsipi qaysi masalaga bag‘ishlangan?
3. BMTning mingyillik maqsadlari va “Barqaror taraqqiyot” dasturidagi eng so‘nggi masala qaysi muammoga bag‘ishlangan?
4. O‘zbekiston nomoddiy madaniy merosi “Barqaror taraqqiyot” maqsadlaridan qay biriga xizmat qilishi mumkin (bitta meros namunasida aytib bering)?
5. Nomoddiy madaniy merosning oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlashdagi roli nimada ko‘rinadi?
6. An’anaviy davolash amaliyotlari qanday qilib barqaror taraqqiyot uchun xizmat qilishi mumkin?
7. O‘zbek nomoddiy madaniy merosida suv resurslarini boshqarishga oid an’anaviy urf-odat va amaliyotlardan misollar keltira olasizmi?
8. Atrof-muhitning barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladigan nomoddiy madaniy merosimiz mavjudmi?

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. SH.Turdimov. Epos va etnos. Toshkent, O‘zbekiston nashriyoti 2012 y.
2. T.Mirzayev. Hodi Zarif suhbatlari. Toshkent, 2013 y.
3. T.Mirzayev. Xalq baxshilarining epik repertuari. Toshkent, Fan nashriyoti, 1979 y.
4. M.Murodova. Folklor va etnografiY. Toshkent, 2008 y.
5. J.Eshonqulov. Folklor: obraz va talqin. Qarshi, Nasaf nashriyoti, 1999 y.
6. M.Jo‘rayev, J.Eshonqulov. Folklorshunoslikka kirish. Toshkent, 2017 y.

Internet resurslar:

<https://www.unesco-ichcap.org/publications/>

<https://www.ich.uz>

2-mavzu: Xalq ijodiyoti targ‘ibotida folklor qo‘shiqlarining o‘rni.

(2 soat)

Reja:

- 2.1. Nikoh to‘yi marosimida xalq qo‘shiqlari
- 2.2. Folklor jamoalari repertuarida xalq folklor qo‘shiqlari
- 2.3. Folklor qo‘shiqlarida an‘ana
- 2.4. Folklor qo‘shiqlarida variantlilik
- 2.5. Folklor qo‘shiqlarining janrlari
- 2.6. Folklor qo‘shiqlarining lokal janrlari

Tayanch iboralar: *konvensiya, madaniy meros, nomoddiy madaniy meros, Operativ yo‘riqnom, Bosh assambleya, Kotibiyat, Rerezentativ ro‘yxat, ratifikatsiya, tarixiy-madaniy ekspertiza, ansambllar, yodgorliklar, nomoddiy madaniy meros sohalari, bilim va ko‘nikmalar, hamjamiyat, merosni o‘zida saqlovchilar, nodavlat-nohukumat tashkilotlari.*

2.1. Nikoh to‘yi marosimida xalq qo‘shiqlari

O‘zbek nikoh to‘yi marosimi folklori tarkibidagi janrlar uch turkumga bo‘linadi: a) to‘yga tayyorgarlik ko‘rish jarayoni udumlari folklori; b) nikoh to‘yida ijro etiladigan qo‘shiq va aytimlar; v) nikoh to‘yidan keyin o‘tkaziladigan marosimlar folklori. Shu jihatdan olganda, O‘rta Zarafshon vohasi o‘zbek nikoh to‘yi marosimining har bir bosqichiga mansub folklor janrlari rang-barangligi va o‘ziga xosligi bilan ajralib turadi.

O‘rta Zarafshon vohasining Jizzax, Samarqand va Navoiy viloyatlari hududida yashovchi aholi tomonidan o‘tkazib kelingan nikoh to‘yi marosimining ikkinchi bosqichiga mansub udumlar folklori tizimida “baytbarak aytish” an‘anasi alohida o‘rin tutgan.

Ma‘lumki, “bayt-g‘azal” to‘y marosimining qiz o‘yin kechasi, qayliq o‘yinida, unashtirilgan yigitlar qizlarga bayram va sayillarda miyancha (ya‘ni qand-qurs, quruq mevalar, non va choydan iborat ziyofat) berganlarida, hasharlardagi ziyofatlarda bir-biriga choy uzatayotganda cholg‘usiz aytiladigan qo‘shiqlardir”. Qiz va yigitlarning o‘zaro aytishuvi tarzida ijro etiladigan bu janrga oid qo‘shiqlar

hozirgi paytda turkiy xalqlardan faqat ikkitasida – o‘zbek va uyg‘ur folklorida saqlanib qolgan. O.Boqiyevning yozishicha, “Uyg‘ur baytlari yigit qizga yoki qiz yigitga gul tutganda, choy uzatganda, olma yoki boshqa meva berganda, qisqasi, bir narsani

chin ko‘ngildan hadya etganda (yosh-qari bo‘lishidan qat’i nazar), orzu-istaklarning bayoni o‘rnida aytiladi”.

Zarafshon vohasi hududidagi Jizzax, Samarqand va Navoiy viloyatlarida olib borilgan izlanishlar davomida ba’zi joylarda nikoh to‘ylarida bayt aytish udumi saqlanib qolganligi aniqlandi. Kelin tushirish to‘yidan bir kun avval kelinning dugonalari bilan kuyovning jo‘ralari, shuningdek, har ikki tarafning eng yaqin qarindosh-urug‘lari va qo‘ni-qo‘shni ayollar ishtirokida ikki tomonda turib tarafma-taraf aytishuvi odati “baytbarak aytish” deyiladi.

Bu marosimda qiz va yigitlarning zukkoligi, topqirligi va hozirjavobligi o‘z ifodasini topgan:

Yigit:

Qiya-qiya, qiya jo‘l-a, Qiyalab o‘tdim
bilmading. Chaqirgani uyalib-o,

Ishqirib o‘tdim bilmading.

¹ Pantusov N.N. Materiali k izucheniyu narechii taranchey Iliyskogo okruga. – Kazan, 1907. – S. 27–28.

² Alaviya M. O‘zbek xalq marosim qo‘shiqlari. – Toshkent: Fan, 1974. – B. 203–204.

Ushbu baytbarakda “qiya” soʻzini uch marta qaytarish, yaʼni poetik takror usulini mahorat bilan qoʻllagan ijrochi ikkinchi misrani ham ushbu oʻzak asosida yasalgan feʼl shakli (“qiyalab”) bilan boshlashi, birinchidan, matnga oʻziga xos ohangdorlik, jozibadorlik baxsh etgan boʻlsa, ikkinchidan, turkiy xalqlar sheʼriyatining qadimiy badiiy vositalaridan biri – alliteratsiya sanʼatini yuzaga keltirgan. Bu badiiy sanʼat mazkur baytbarakning keyingi bandlarida ham gʻoyat faol qoʻllanilgan (“oʻtiruvdim” – “oʻy”; “boʻz” – “boʻy”; “qurib” – “quv” kabi).

Jizzax viloyatidan yozib olingan bayt (“baytbarak”) janriga mansub poetik matnlar oʻzining mazmunan voqebandlik kasb etishi, xalqimizning qadimiy urf-odatlarini, inonch-eʼtiqodlarini va rasm-rusumlarini oʻzida ifodalashi, badiiy jihatdan mukammalligi, alliteratsiya, poetik takror, ramz, parallelizm, epitet, oʻxshatish singari badiiy vositalar koʻp qoʻllanilishi bilan oʻziga xoslik kasb etadi.

Oʻzbek nikoh toʻyi marosimining bevosita nikoh toʻyining oʻtishi jarayoni bilan aloqador rasm-rusumlar va udumlar folklorida “yor-yor”, “oʻlan” singari janrlar qatorida “kuyov oʻtirsin”, “kelin oʻtirsin” marosimlarining aytimlari ham muhim oʻrin tutadi.

Samarqand viloyatining Paxtachi tumanidagi Suluvqoʻrgʻon qishlogʻida yashovchi 69 yashar Fotima opa Qurdoş qizining aytishicha, kuyovni kelinning

uyiga olib borayotgan paytda yigitlarning oldida boradigan “kuyovboshlatar”, yaʼni kuyovning eng yaqin joʻrasi quyidagi qoʻshiqni aytgan:

Mong-mong bosgan mong bosgan, Boʻrboyini
teng bosgan.

Nor tuyaday angishlab, Gʻoʻch gʻoʻnanday irgʻishlab,
Kuyov keldi koʻringiz!

Hamyonidan tilla sochib,
O‘z baxtini o‘zi ochib,
Larzon minan qadam tashlab,
Jo‘ralari yo‘l boshlab,
Kuyov keldi ko‘ringiz!

Mazkur marosim qo‘shig‘ida kuyov ta‘rifiga asosiy e‘tibor qaratilgan bo‘lib, uni “nor tuya” yoki “g‘o‘ch g‘o‘nan”ga o‘xshatish orqali kuyovning ayni kuch- quvvatga to‘lganligi, jismonan baquvvatligi, oila qurishga tayyor ekanligi bayon etilsa, “hamyondan tilla sochmoq” birikmasi orqali uning boy-badavlatligi, serhimmat va qo‘li ochiq ekanligi anglashilmoqda. O‘zbek xalq she‘riyatiga xos an‘anaviy poetik tuzilishga ega bo‘lgan ushbu qo‘shiq yetti va sakkiz hijoli besh misradan iborat bandlar tuzilishi asosiga qurilgan. Qo‘shiqning qofiyalanish tartibi “a-a-b-b-v“ tarzidadir.

Samarqand viloyatining Urgut tumanida kuyov va uning jo‘ralari kelinni olib ketish uchun qizning uyiga kelishganida kuyovni kutib olish chog‘ida o‘ziga xos aytim-qo‘shiqlar aytiladi. Kuyov va uning jo‘ralari darvozadan kirishgach, kelin tomon ayollardan biri “Xush keldingiz” qo‘shig‘ini aytadi:

Darvozani boshiga,
Kaklik qo‘nib
yo‘rg‘alasin, O‘rta bo‘yli,
qalam qoshli,
Kuyov bola, xush keldingiz.
Orqasidan birga kelgan,
Jo‘ralari, xush keldingiz².

Bu qo‘shiqda qo‘llanilgan “kaklik” poetik timsoli kuyov obrazining badiiy aniqlovchilari bo‘lib, “darvozaning boshiga kaklik qo‘nishi” kuyovning qiz xonadoniga kelganligiga ishoradir.

“Kelin tushdi” marosimi kuni qizning uyiga kelgan kuyov va uning jo‘ralarini yangalar alohida bezatilgan uyga olib kirib ziyofat qilganlar, dastlab ularning oldiga “to‘qqiz tovoq” qo‘yilgan. “To‘qqiz tovoq” qo‘yishdan avval hamma yigitlar o‘tirsada, kuyov o‘tirmasdan boshini egib hurmat bajo keltirgan holda tikka turaveradi. Shunda kuyovjo‘ralar kelinning onasini chaqiradilar. Qaynonasi kirib keladi va kuyoviga o‘zining eng yaxshi ko‘rgan narsalarini, odatda, qizil tusli sigiri bilan qo‘y-qo‘zilarini hadya etgan. O‘sha paytda kayvoni yoki kelin taraf ayollardan biri:

Kuyovginam aylansin-o,

Zar-baxmalga belansin-

o,

Qizil sigir, bir qo‘y-qo‘zi,

Shu kuyovimdan aylansin-o.

Langar otam qo‘llasin-o,

Xizr ota yo‘llasin-o.

Qo‘y haydayin qo‘toniga,

Ot boylayin arqoniga,

Aynalayin oyginamdan,

Suv olayin soyginamdan,

Go‘ja tuyib

bug‘doyimdan,

Baxt tilayin xudoyimdan, – deb qo‘shiq aytadi.

Ushbu marosim qo‘shig‘ida kuyovga baxtli hayot, farovon turmush va qut-baraka tilash g‘oyasi yetakchilik qiladi. Ezgu niyat bilan o‘zining qaylig‘ini olib ketish uchun qaynotasining xonadoniga tashrif buyurgan kuyov hamisha “zar-baxmalga belanib” yurishi, ya’ni yangi qurilayotgan oila hech qanday kamko‘stsiz, o‘ziga to‘q yashashiga bo‘lgan istak ifodasidir.

Har biri olti misradan iborat band tuzilishiga ega bo'lgan bu qo'shiq yetti va sakkiz hijoli she'riy o'lchov asosiga qurilgan. Qo'shiqda mahorat bilan qo'llanilgan alliteratsiya vositasi "qo'y – qo'ton", "ot – "arqon", "aylanayin – oyginam", "suv – soyginam" so'zlarining bosh harflari, ya'ni "q", "o", "a", "s" harflarini bildiruvchi tovushlarning o'zaro yonma-yon kelishidan hosil bo'ladigan ohangdoshli matnning musiqiy nafosati hamda badiiy jihatdan go'zal bo'lishini ta'minlagan.

O'rta Zarafshon vohasida istiqomat qiluvchi aholi orasida urf bo'lgan an'anaga ko'ra, kelinni kuyovning uyiga olib kelishgach, "kelin o'tirsin" udumi o'tkazilgan. Jizzax viloyatining Zomin tumani qishloqlarida kelin qayinlarining hurmatini qilib o'tirmayotganligini ko'rgan qaynona esa ezgu tilak-istaklarini bildirib, atagan narsasini keliniga hadya etadi va uni o'tirishga undab:

Oy qizim, oydin qizim,

Kunday o'g'limni

berdim,

Qo'yu to'qlimni berdim, o'tira qoling!

Keng hovlini berdim,

O'choq boshini berdim, o'tira qoling! – deydi.

Navoiy viloyatining Xatirchi tumanidagi Uyshun qishlog'ida istiqomat qiluvchi Rajab momo Xudoyqulovanning aytishiga qaraganda, kelinni kuyovning uyiga olib kelib, chimildiqqa kirgizilgandan so'ng qaynonasi keladi va kelinining o'tirishiga ijozat berish uchun:

Kullab yotgan kulimni berdim,

Gullab yotgan yerimni berdim,

Bisotimda borimni berdim,

Hovlimdagi bolimni berdim,

Qoziqdagi molimni berdim,

O‘tirsin kelin, o‘tirsin, – degan aytimni ijro etadi. Ana shundan keyin, kelin chimildiq tutilgan uyga yozilgan ko‘rpacha ustiga o‘tiradi.

“Kelin o‘tirsin” marosimi va unda ijro etiladigan aytim-qo‘shiqqlar kelinni yangi xonadonga qabul qilish hamda ramziy ma‘noda unga uy-ro‘zg‘or yumushlarini topshirish vazifasini bajaradi. Qaynona (yoki qaynота) tomonidan aytiladigan aytim hamda shu orqali hadya etilayotgan narsalar (uy, o‘choq, sigir, qozon va h.k.) kelin tushgan oila timsoli bo‘lib, bu narsalarning berilishi orqali kelin yangi oilaning haqiqiy a‘zosi, egasi sifatida qabul qilinayotganligini anglatadi. Bu marosim aytimlarida qo‘llanilgan “kul” so‘zi ham ramziy ma‘noga ega bo‘lib, o‘choq (olov) kulti bilan bog‘liqdir.

O‘rta Zarafshon vohasi nikoh to‘yi marosimida “kampir o‘ldi” udumi “it irillatar” odati o‘tkazilgandan keyin bajarilgan². Kuyov chimildiq tutilgan uyga kirayotgan paytda eshik ostonasi oldida o‘tirgan uvali- juvali, o‘zidan tinib-tinchib ketgan, bir nikoh ko‘rgan, piru badavlat bir kampir (ba‘zan ikki kampir ikki tomonda turib) itga o‘xshab “irillab”, kuyov etagining baridan tishlab tortgan. Kuyov yoki uning jo‘ralaridan biri ana shu kampirga biror narsa – pul, sovg‘a bergach, u kuyovni ichkariga o‘tkazib yuborgan. Shu tariqa “it irillatar” udumi nihoyasiga yetgach, “kampir o‘ldi” marosimi o‘tkazilgan. Samarqand viloyatining Bulung‘ur tumanidagi Loyqa qishlog‘ida kelin-kuyov chimildiqqa kiringach, bir qari kampir bitta yosh bolani quchoqlab uyning burchagida yotadi. Biroz muddat uxlaganday bo‘lib yotgandan keyin o‘rnidan turadi-da shunday deydi:

Bir tush ko‘ribman,

Ajab-ajab ish ko‘ribman.

Oldir beshik yonida,

Qo‘chqorday ul qo‘lida,

Davlatmi, farzandmi, ish ko‘ribman.

Nikoh to‘yi marosimidagi “kampir o‘ldi” udumida kelin kiradigan uy ostonasi oldida kampirning “o‘lishi” ham ana shunday “o‘zga olam” (ya‘ni kelin uchun yangi muhit hisoblangan kuyov xonadoni)ga o‘tish yo‘lidagi bartaraf etilishi zarur bo‘lgan ramziy to‘siq hisoblangan. Qadimiy mifning ritual-marosimiy talqiniga aylangan ushbu udumning bajarilishi chog‘ida muayyan sovg‘a-salom evaziga kampirning “tirilishi” ramziy ma‘noda “o‘zga olam”ga o‘tayotgan kelin-kuyovning o‘lib-tirilishini ham anglatgan. Natijada kelin bilan kuyov yangi mohiyat kasb etadilar, ular “bo‘y qiz” va “yigitlik” olami hududini tark etib, “er-xotinlik” dunyosiga o‘tadilar. “O‘zga olam”ga o‘tgan mif qahramonlari yangi nom bilan atalganligi singari nikoh to‘yidan keyin qiz bilan yigitning ham nomlari o‘zgaradi (qiz →kelin→xotin→ona; yigit→kuyov→er→ota).

Shuningdek, O‘rta Zarafshon vohasi nikoh to‘yi marosimining an‘anaviy janrlaridan birining nomini bildiruvchi “olqish” janri atamasining qo‘llanishi, etimologiyasi va ijro o‘rni, “ololasiz-ololmaysiz”, “tuxum solar”, “chiroq aylantirar”, “sharbat aytishuv” kabi udumlarida ijro etiladigan aytim hamda qo‘shiqlar ham tahlilga tortilgan.

2.2. Folklor jamoalari repertuarida xalq folklor qo‘shiqlari

Milliy qadriyatlarimiz tiklanishiga keng yo‘l ochilgan, ma‘naviyat va ma‘rifat jamiyatimiz rivojlanishining yetakchi omili ekanligi haqiqatga aylangan hozirgi sharoitda xalq ijodiyoti namunalari, folklor musiqa san‘ati boyliklarini o‘rganish va keng targ‘ib qilishga qulay imkoniyatlar yaratildi. Zero, inson ma‘naviyat dunyosining boyligi va ongining musaffoligi, har qanday jamiyatning yetukligini ta‘minlashda folklor musiqa san‘atining ahamiyati juda kattadir.

O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimovning “Yuksak ma‘naviyat yengilmas kuch” asarida ta‘kidlaganidek, – “Musiqa sadolari qaysi xalq yoki millat vakili tomonidan ijro etilmasin, eng ezgu, yuksak va nozik insoniy

kechinmalarni ifoda etadi. Men milliy istiqlol g'oyasi bugungi tez sur'atlar bilan o'zgarayotgan dunyoda o'zligimizni anglash bizning kimligimizni qanday buyuk ajdodlarimiz merosiga, necha ming yillik tarix, betakror madaniyat va qadriyatlarga ega ekanligimizni his etib yashashga – bu boylikni asrab-avaylab, demokratik qadriyatlar, butun jahon taraqqiyoti yutuqlari oziqlantirib, yangi o'sib kelayotgan avlodga yetkazishga xizmat qilmog'i zarur deb bilaman”.

Ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan va bizga meros bo'lib qolgan betakror folklor xazinasini kelajak avlodlarga yanada rivojlantirib, yanada sayqallab yetkazish davr talabi bo'lib turgan ushbu kunda folklor san'atini fan sifatida ta'limning barcha tizimlarida o'qitish, ta'lim standartlariga javob beradigan yangiliklar va o'quv qo'llanmalar yaratish vazifalari dolzarb bo'lib turibdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2018 yil 1-noyabrdagi “Xalqaro baxshichilik san'ati festivalini o'tkazish to'g'risida”gi qarorida ta'riflanganidek – “Har qaysi xalqning azaliy tarixi va madaniyati eng avvalo uning og'zaki ijodi folklor san'atida, doston va eposlarida mujassam topgan bo'lib, ular millatning o'zligini anglash, uning o'ziga xos milliy qadriyatlari va an'alarini saqlash va rivojlantirishda bebaho manba hisoblanadi”.

Sobiq «sho'ro»lar davrida o'zbek xalqining milliy qadriyatlari: udumlari, urf-odatlar, musiqa merosi, folklor musiqa ijrochiligi “eskilik sarqiti” sifatida chegaralab qo'yilgan edi va bu xalq ijodi unutilib ketayozgan edi. Shu sababli, xalqimizning eng qadimiy kuy-qo'shiqlari, raqslarini ijro etishga, targ'ib qilishga yo'l yopilgan edi. Mamlakatimiz mustaqillikka erishgan kunlardan boshlab, san'at va madaniyat xodimlari, san'atshunoslar, etnograflar, folklorshunoslar zimmasiga yuksak ma'suliyat yuklandi. Bu ma'suliyat - milliy qadriyatlarimizni qayta tiklash, milliy musiqa merosimiz xazinalarini qidirib topib, qayta jonlantirish bo'ldi. Folklor musiqa san'ati qisqa davr ichida qayta tiklandi va o'sdi, rivoj topdi. Respublikamizning barcha viloyatlarida folklor jamoalari tashkil etildi. Mamlakatimiz bo'ylab barcha ommaviy tadbirlarda, umumxalq bayramlarida folklor jamoalari ishtiroki ta'min etildi. Folklor festivallari, ko'rik-tanlovlar tashkil

etildi. Buning natijasida xalq orasida folklor ijrochiligi yanada rivojlandi, professional folklor ijrochilari yetishib chiqdi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi qarori oliy ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish, mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish borasidagi ustivor vazifalarga mos holda, kadrlar tayyorlashning ma’no-mazmunini tubdan qayta ko‘rib chiqish, xalqaro standartlar darajasida oliy malakali mutaxassislar tayyorlash uchun zarur sharoitlar yaratish maqsadida qabul qilingan. Unda shunday ta’kidlangan – “Oliy ta’limning ma’naviy-axloqiy mazmunini oshirish, talaba yoshlarga mustaqillik g‘oyalariga, yuksak ma’naviyat va insoniylikning milliy an’analariga sodiqlik ruhini chuqur singdirish, ularda yot g‘oya va mafkuralarga nisbatan immunitet va tanqidiy tafakkurni mustahkamlash bo‘yicha keng ko‘lamli ma’rifiy va tarbiyaviy ishlarni olib borish dolzarb vazifamizdir”.

Folklor musiqa san’ati namunalarini to‘plash, uni o‘rganish va zamonaviy ijroga moslab, xalq e’tiboriga havola etish, shu orqali milliy qadriyatlarni o‘rganish, har bir davrda ham dolzarb bo‘lib kelgan. Tarixiy, ilmiy va adabiy asarlar mualliflari ba’zan o‘zgartirilgan va qayta ishlangan shaklda, ko‘pincha esa mazmuniy bayon toarzida folklorga murojaat etganlar.

Folklor termini inglizcha Folk – xalq va lore – donolik so‘zlaridan yasalgan bo‘lib, xalq donoligi, donishmandligi, hunarmandligi, san’atkorligi ma’nolarini bildiradi. Bu termin ilk marotaba 1846 yilda Vilyam Toms tomonidan ilgari surilgan va shundan boshlab xalqaro miqyosda o‘zlashtirilib kelinadi. Folklorni fan sifatida o‘rganish XVII asrda Angliya universitetlarida yo‘lga qo‘yilgan. 1860-1870 yillarga kelib, Rossiya universitetlarida ham folklor fan sifatida o‘rganila boshlandi.

O‘zbekistoda folklori va folklor musiqa san’atini fan sifatida o‘rganish XX asrning boshlaridan boshlandi. 1920 yillarda G‘ulom Zafariy, Elbek, Muzayyana Alaviyalar viloyatlarga safarlar uyushtirib, folklor musiqa

namunalarini yigʻdilar. 1930-1940 yillarda ular safiga Mansur Afzalov, Sharifa Abdullayeva, Sharif Rajabiylar, keyinchalik esa Gʻafur Gʻulom, Hamid Olimjon, Maqsud Shayxzoda, Shokir Sulaymon, Sharif Rizolar kelib qoʻshildilar va folklor bilan shugʻullandilar.

Xalq ogʻzaki ijodi – folklor qabila, urugʻ, elatlar va xalqlarning milliy ogʻzaki badiiy ijodiyoti hisoblanib, u ana shu qabila, urugʻ, elat va millat, xalqlarning hayot tarzi, udumi, yashash sharoitlari psixologiyasini aks ettiradi. Ularda folklor dovyuraklik, mardlik, jasorat, dadil harakat, dadil fikrni toʻla ifodalaydi. Folklorning paydo boʻlishida mehnat asosiy rol oʻynagan. Odamlar eng qadimgi davrlardanoq yerda tez yugurishni orzu qilganliklari tufayli yovvoyi otlarni qoʻlga oʻrgatib, ot minishni oʻrganganlar. Daryoda uning oqimidan ham tez suzish istagida eshkak va yelkanni ixtiro qilishiga olib keldi, uzoqdan turib dushman yoki yirtqich va ov hayvonlarini daf qilish uchun palaxmon va kamon kabi qurollarni yasadilar. Insonlar mato toʻqishni, yaxshi turar-yashash joyi – kulba, dushman hamlasiga dosh bera oladigan qoʻrgʻonlar qurishni havas qildilar va ularga erishdilar. Shu zaylda mehnat va yashash jarayoni ogʻzaki soʻz sanʼatining xilma-xil xarakter kasb etishini taʼminladi. Ogʻzaki soʻz sanʼati paydo boʻlishi jarayonida ibtidoiy odam soʻzning ilohiy-sehrli qudratiga sigʻinar, shu asosda oʻz hatti-haraktlarini belgilar va oʻz mehnatining samarasini baholar edi. Natijada soʻz marosim bilan bogʻlana boshladi, u yoki bu marosimlar mohiyatini ifoda etdi.

Shunday qilib, folklor xalq orzu-umidlarining hayotdagi ifodasidir. Unda xalqning ogʻir turmush tarzi, tabiat hodisalariga boʻysinishga majburligi, ong rivojlanmaganligi sababli yashashning ogʻirligi tasvirlanishi bilan bir qatorda, yaxshi turmushi, ovlardagi muvofaqqiyatlari, ertangi kun toʻgʻrisida fikr-oʻylari, orzu-istaklari ham oʻz ifodasini topgandir. Folklor eng qadim zamonlardan boshlab tarixga, tarixiy voqea va hodisalarga, ijtimoiy oʻzgarishlarga hamroh boʻlib keldi.

Folklor qadimiy soʻz sanʼati sifatida yuksak badiiyligi bilan ajralib turadi. Unda voqelikni ifodalashning ertak, doston, maqol, qoʻshiq, topishmoq singari xilma-xil janrlari shakllangan. Folklorda tasvirlangan voqelik vaqt-zamon eʼtiboriga koʻra oʻtmishga daxldor, shu sababli u yoki bu janr tabiatida, shuningdek, til xususiyatlarida oʻsha qadimiylik izlari saqlanib qolingan.

Xalq ogʻzaki badiiy ijodi asarlari uzoq muddatli ijodiy jarayonda, ogʻizdan-ogʻizga, avloddan-avlodga ustozdan-shogirdga oʻtib yuzaga keladi va yashaydi. Shuni aytish oʻrinliki, folklor qadim zamonlarda jamoaning ommaviy ijodi sifatida yuzaga kelib, uning ilk namunalari jamoa ijrosiga moʻljallangan. Oʻsha zamonlarda yakka ijodkor jamoadan hali toʻla-toʻkis ajralib chiqmagan edi. Davrlar oʻtishi bilan alohida yakkaxon ijrochilar: qoʻshiqchilar, ertakchilar, baxshilar qiziqchilar, xalfalar oʻz mahoratlari bilan koʻrina boshladilar.

Folklorda ogʻzakilik – xalq ijodiyotining yashash va yaratilish tarzidir. Chunki u ham yozuv kashf qilinmagan uzoq oʻtmishdagi ajdodlarimiz turish-turmushining, dunyoqarashi va eʼtiqodining, kurashi va magʻlubiyatlarining ifodachisi sifatida yuzaga kelgan. Folklor xotira manbaidan, xotiraning ogʻizdan-ogʻizga oʻtib yurishidan tugʻilgan. Folklor musiqa asari ogʻzaki aytiladi, kuylanadi, badiiy adabiyot esa faqatgina oʻqiladi. Folklor asari ogʻizdan-ogʻizga oʻtishi tufayli shaklan va mazmunan har qanaqa oʻzgarishga uchramasin, bu hol uning gʻoyaviy-badiiy va estetik qimmatini tushirmaydi. Chunki, folklorning ijodkori xalqdir.

Folklor musiqa sanʼatida anʼanaviylik oʻziga xos xususiyatlardan boʻlib, uning gʻoyaviy-estetik mohiyatini belgilaydi. Anʼanaviylik xalq ijodida u yoki bu asar matnining ogʻizdan-ogʻizga oʻtishi jarayonida nisbatan barqarorliginigina anglatib qolmaydi, balki oʻsha asarning avloddan-avlodga oʻtishi jarayonida dastlabki ijrosiga xos xususiyatlarni, kuyi va shaklini, ifodaviy vositalari va qahramonlarini nisbatan oʻzgarmagan holda saqlab qolganini ham anglatadi.

An'ana – jamoa ijodkorligining mahsuli, shu bilan birga, folklor asarlarini jamoa hamda yakka holda saqlab qolishning ham o'ziga xos shakli hisoblanadi. Og'zakilik folklorning o'zgarmas shakli bo'lib, o'z navbatida, xotirada saqlamoqni, yoddan aytishni, eslamoqni taqozo etadi. O'zbek baxshilari orasida qirqdan ziyod an'anaviy dostonlarni, qanchadan-qancha termalarni bilgan, kuylagan, yana o'zi yaratganligi an'anaviy ehtiyojning mahsulidir. Shu bilan birga an'anaviylik folklor musiqaninggina emas, balki xalq musiqasi, raqsi va amaliy san'atining ham o'ziga xos belgisi hisoblanadi. An'anaviylik o'zining ijtimoiy-tarixiy manbalariga ega. Chunki, folklorning ilk namunalari ibtidoiy jamiyatda yaralgan, ularda o'sha zamon kishilarining nisbatan qaror topgan urf-odatlar va hayotga oid qarashlari aks etgan. Bu hol folklor asarlari shakli, syujeti, obrazlari va motivlarining barqarorlik kasb etishini ta'minlagan.

Variantlilik - folklor musiqa san'atining yashash tarzidir. Xalq ijodiyoti namunalari jonli ijro jarayonida xilma-xil variantlardagina yashaydi. Variantlilik folklor musiqa asarlarining tabiati, uning yaratilishi va jonli og'zaki ijodda yashash qonuniyatlaridan kelib chiqqan xususiyat bo'lib, u folklor asarlarining syujeti, obrazlilik, poetikasi, janr xususiyatlarini to'la qamrab oladi.

Variant – ma'lum bir asarning jonli-og'zaki epik an'ana zaminida vujudga kelib, bir-birini inkor etmasdan yonma-yon yashay oladigan va o'zaro farqlanuvchi turli-tuman nusxalardir. Misol uchun, "Qoshiq o'yin"i Respublikamiz viloyatlarida har xil variantlarda ijro etiladi. Surxondaryo, Qashqadaryo, Samarqand va Jizzax viloyatlari folklor musiqa san'atida bu raqs qadimdan mavjud, lekin har bir viloyatda raqs har xil variantda ijro etiladi.

VARIANTLILIKNING muhim bir xususiyati voqea ichida mavjud bo'lishidir. Binobarin, voqelik birmuncha keng hodisa bo'lib, u asarda olg'a surilgan g'oyaviy, shuningdek, asarning kompozitsiyasi va badiiy tasvir vositalari jihatidan bir-biridan keskin farq qiluvchi xalq og'zaki ijodining bir syujet va bir janrdagi namunalardan iborat. Shunday qilib, folklor musiqa san'atida variantlilik folklor asarlarining xalqchilligini, ommaviyligini hamda tarqalish chegaralarini belgilaydi.

Nazorat savollari

1. *NMM Konvensiyasi O‘zbekistonda qachon ratifikatsiya qilingan?*
2. *O‘zbekiston qachondan NMM Konvensiyasining ishtirokchisiga aylandi?*
3. *O‘zbekistonda NMM muhofazasi bilan bog‘liq Davlat dasturi qachon qabul qilingan?*
4. *Nomoddiy madaniy meros muhofazasiga oid normativ-huquqiy hujjatlar qachon tasdiqlangan?*
5. *Qonunchilikka NMM bilan bog‘liq o‘zgartirish va qo‘shimchalar qachon kiritilgan?*
6. *O‘zbekistonda NMMning nechta ro‘yxati yuritilishi belgilangan?*
7. *Ro‘yxatlar kim tomonidan tasdiqlanadi?*
8. *Ro‘yxatlarni yuritish tartibi qaysi hujjatda belgilangan?*
9. *Tarixiy-madaniy ekspertiza kim tomonidan o‘tkaziladi?*
10. *Davlat dasturi nechta baddan iborat?*

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Madaniyat sohasiga oid meyoriy hujjatlar to‘plami. O‘z.R.Madaniyat va sport ishlari vazirligi, 2010 y.
2. List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding. UNESCO, 2009.
3. Basic Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, UNESCO, 2014, Paris.
4. O‘.Toshmatov, N.Isakulova. Nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilishning huquqiy asoslari (monografiya). Toshkent, 2015 y.
5. Osnovniye teksti Mejdunarodnoy konvensii ob oxrane nematerialnogo kulturnogo naslediY. YUNESKO, 2014 g.

IV. AMALIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI

IV. AMALIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI

1-amaliy mashg‘ulot: Folklorda tur va janrlar. (2 soat)

Ishdan maqsad: Bunda musiqa, raqs, xalq tomosha san‘atining barcha janrlarini namoyish etishga (hoh u sahnada bo‘lsin, hoh maydonda, hoh kichik davrada) mo‘ljallangan janrlar ijrochilik san‘ati tarkiblari o‘rganiladi.

Maqsadning qo‘yilishi: Ijrochilik san‘atining barcha janrlarini qamrab olmagan holda misol tariqasida quyidagilarni keltirish mumkin.

Musiqa yo‘nalishi bo‘yicha: “Shashmaqom”, “Xorazm maqomlari”, “Toshkent-Farg‘ona maqom yo‘llari”, Dutor va surnay maqom yo‘llari, “Tanovor”, “Ushshoq”, “Feruz”, “Suvora”, “Lazgi”, “Mavrigi”, “Miskin” singari turkumlar, “Katta ashula”, allalar, o‘lanlar, yallalar, laparlar, madhiyalar, termalar, shuningdek, “baxshichilik”, “xalfachilik” va hududga xos boshqa yo‘nalishdagi manbalar.

Raqs yo‘nalishi bo‘yicha: Farg‘ona, Xorazm, Buxoro, Surxondaryo raqs maktablari, hududlarga xos bo‘lgan raqslar va raqs harakatlari, shu jumladan, bolalar, erkaklar, ayollarning yakka va guruhli raqslari.

Tomosha san‘ati yo‘nalishi bo‘yicha: dorbozlik, polvonlik, an‘anaviy sirk, ko‘zboylog‘ichlik, qo‘g‘irchoqbozlik, masxarabozlik, morbozlik, besuyaklik o‘yinlari, yog‘och oyoq o‘yinlari, milliy xalq o‘yinlari va boshqalar.

Urf-odat, marosim va bayramlar, madaniy makonlar.

Urf-odat, marosim va bayramlar tarkibiga mehmondo‘stlik an‘analari, axloq-odob bilan bog‘liq urf-odatlar, farzand tarbiyasi bilan bog‘liq marosimlar, beshik to‘yi, ism qo‘yish marosimi, sunnat to‘yi, sovchilikka borish, kelin salom, milliy va mahalliy miqyosda o‘tkaziladigan sayllar, hasharlar, tomoshalar, bayramlar va boshqalarni kiritish mumkin.

Quyidagi qo‘shiqlar yoki ashulani talabalarga o‘rgatish uchun tayyorlanish mumkin.

FOLKLOR MUSIQA ASARLARIDAN NAMUNALAR

Садаға

Халқ сўзи

С.Қурбонов муסיқаси

Ўртача

Нақорат

Са-да-ға, са - ти-ғинг бў-лай. О-шин-га қа - ти-ғинг бў-лай.

Уй-ги-нан - га меҳ-мон кел-са киш-та-ла қо - ши-ғинг бў-лай.

Якка

Қал-дир-ғоч-нинг қа-но - ти-дай, қо шинг-дан ай - ла-най се-нинг.

Қат-тиқ ер-нинг шол-ғо - ми-дай, Бо-шинг-дай ай - ла-на се-нинг.

Нақорат

Са-да-ға са - ти-ғинг бў-лай, о-шин-га қа - ти-ғинг бў-лай.

Уй-ги-нан - га меҳ-мон кел-са, киш-та-ла қо - ши-ғинг бў-лай.

Naqorat

Sadag'a satig'ing bo'lay,
oshinga qatig'ing bo'lay.
Uyginanga mehmon kelsa,
kishtala qoshig'ing bo'lay.

Qaldirg'ochning qanotiday,
qoshingdan aylanay sening.
Qattiq yerning sholg'omiday,
boshingdan aylanay sening.

Naqorat

Samarqandning kulchasiday,
yuzingdan aylanay sening.
Kentalaning kechasiday,
ko'zingdan aylanay sening.

Naqorat

Oqsaroyning qo'rg'oniday,
uyingdan aylanay sening.

O'rtabo'zning teragiday
bo'yingdan aylanay sening.

Naqorat

Меҳмонжон

Халқ сўзи

С.Қурбонов мусиқаси

Ўргача

Якка

Жон, жон, жон у - ка - жон дас - ти - ёр жон у - ка - жон.

Бог-лаб меҳ-мон то - йи - ни, о - либ кел-гин чо - йи - ни.

Нақорат

О - линг, о - линг меҳ - мон - жон, та - тиб кў - ринг меҳ-мон - жон.

Jon, jon, jon ukajon,
dastiyor jon ukajon.
Bog'lab mehmon toyini,
olib keling choyini.

Naqorat

Oling, oling, mehmonjon,
ichib ko'ring mehmonjon.

Jon, jon, jon ukajon,
dastiyor jon ukajon.
Bizga kelibdi mehmon,
olib keling issiq non.

Naqorat

Oling, oling, mehmonjon,
tatib ko'ring mehmonjon.

Jon, jon, jon ukajon,
dastiyor jon ukajon.
Otga iling to'rvani,
mehmon ichsin sho'rvani.

Naqorat

Oling, oling, mehmonjon,
ichib ko'ring mehmonjon.

Jon, jon, jon ukajon,
dastiyor jon ukajon.
O'zingiz yeng holvani,
mehmon yesin olmani.

Naqorat

Oling, oling, mehmonjon,
tatib ko'ring mehmonjon.

FERUZ I

Ogahiy g'azali
Xorazm mumtoz yo'llaridan

M. M. $\text{♩} = 80$

Mush_kin qo_shing_ni hay_a_ti
(ey) ul chash_mi jal_lod uz_ti_na,
(ey) qat_lim u_chun nas kel_tu_rur (yo_
re) nun el_ti_bon sod
us_ti_na (ey)
Qil_g'il ta_mo_sho qo_ma_tin
ze_bo_si bir_lan o_ra_zin,
gar ko'r_ma_sang gul o'l_g'_nin (yo_
re) pay_von_di sham_shod
us_ti_ma (ey).
No_zu a_do_yu g'am_z_a_si

(ey) qat lim qi lur lar dam ba dam,
 vah mun cha o fat mu bo' lur (yo
 re) bir o da mi zod
 us ti na (ey).
 Men xas ta ga jon as ra mak (ey)
 en di e rur
 dush vor kim, (ey) qo til ko' zi
 be dod e tar (ey) har kah za be
 dod us ti na (ey)
 yor yo rey),
 Bo shim g'a yoq qan g'am to shin (ey)
 ming din bi ri
 cha bo'l ma g'ay (ey)

yor yo _ rey),
 gar _ dun a _ gar ming Bes _ tun (ey)
 yog' _ dur sa far _ xod us _ ti _ na (ey)
 yor yo _ rey).
 Ey, shoh, ka _ ram ay
 lar cho_g'i (ey)
 teng tut yo _ mo _ nu yax)shi _ ni, (ey)
 yor yo _ rey),
 kim , teng qu _ yosh nu _ ri tu _ shar
 (ey) vay ro _ nu o _ bod us _ ti _ g'a (ey)
 yor yo _ rey).
 Ne jur'at i _ la
 O _ ga _ hi (ey)

och _ gay o _ g'iz so'z der _ ga _ kim,
 (ey) yuz hay _ li g'am qil _
 mish hu _ jum (yo _ re) Ul zor, no
 shod us _ ti _ na, (ey) (ey).

2- amaliy mashg‘ulot: Folklor asarlari strukturasi. Folklor asarlarining zamonaviy talqinlari (2 soat)

Ishdan maqsad: Buyuk ipak yo‘lining paydo bo‘lishi xalqaro munosabatlar rivojida muhim ahamiyatini o‘rganish. Uning tarmoqlari nafaqat savdo-iqtisodiy aloqalarga, shuningdek, madaniy muloqoti haqida.

Maqsadning qo‘yilishi: Mazkur mavzu adabiyotlarda yetarlicha tahlil etilgan. Ipak yo‘lining chorrahasida joylashgan O‘rta Osiyo Sharqiy Turkiston va Uzoq Sharq hududlariga turli dinlarning tarqalishida (buddaviylik, zardushtiylik, moniylik, xristian) katta o‘rin tutgan. Mazkur dinlar ma‘naviyat rivojida muhim ahamiyat kasb etgan. Qo‘shni o‘lkalarga yozuv (sug‘d, parfiya yozuvi) va yangi musiqa asboblarning kirib borishi O‘rta Osiyo ta’sirida ro‘y berdi. Xitoyda VII-VIII asrlarda buxorolik, samarqandlik, chochlik musiqachilar mashhur bo‘lgan. Mintaqaning o‘zida tolerantlikning rivojlanishi madaniyatning ko‘p xilligida va diniy bag‘rikengligida o‘z aksini topgan. Misol tariqasida, Surxondaryo vohasida turli shakldagi yozuv namunalari aniqlangan. Oromiy va yunon yozuvlari asosidagi baqtriya yozuvi, yunon yozuvi, hind-kxaroshtxi va braxma yozuvlari shular jumlasidan. Shuningdek, qo‘hna Termizda, Fayoztepa va Qoratepada Budda ibodatxonalari, Dalvarzintepada Budda ibodatxonasi va hayvonot olami ilohasi Nana ibodatxonasi (kushonlar davri) hamda qadimgi shahar tevaragida zardushtiyalar maqbarasi – novus o‘rganilgan Bunday holat mintaqaning turli viloyatlarida namoyon bo‘lgan. Marg‘iyonaning Marv shahrida antik davri va ilk o‘rta asrlarga oid arxeologik va yozma ma‘lumotlarga ko‘ra, moniylik, yahudiylik, xristianlikning oqimi nasroniylik va buddaviylik dinlari rivoj topgan. Ular bilan birga, mahalliy e‘tiqodlar ona ilohi va olovga sig‘inish tarqalgan. Bundan ko‘rinib turibdiki, Marvda mahalliy aholi bilan birgalikda yahudiylar, buddaviylik va xristian dini targ‘ibotchi – qohinlari va boshqa xalqlarning vakillari yashaganligi ehtimoldan xoli emas. Janubiy Orolbo‘yi Xorazm vohasida ham e‘tiqodlar va diniy qarashlar turlicha bo‘lgan. Zardushtiylik va hosildorlik e‘tiqodi, olovga, ajdodlar ruhiga hamda o‘lib borayotgan va jonlanayotgan tabiatga sig‘inish shular jumlasidan. Olov ibodatxonalari mil.avv. V asrga oid Katta Oybo‘yirqal’a va Xumbuztepada, hosildorlik e‘tiqodi bilan bog‘liq ibodatxonalar Quyiqirilganqal’a va Qal’aliquir 2 da (mil.avv.IV-II asrlar) topib tekshirilgan. Ilohalar tasviri Elxaras ibodatxonasida aniqlangan (mil.avv. V-IV asrlar chegarasi). Tuproqqal’a saroy-ibodatxonasida (milodiy III asr)shohlar ajdodlari ruhlariga ta’zim qilish an‘analari saroy haykallari tasvirlarida o‘z aksini topgan. Hukmdor – ajdodlar mavzusi Oqshaxonqal’a devoriy rangtasvirlarida ham mavjud (mil. avv. II-I asrlar). Xorazm, Sug‘d va Baqtriya hududlarida, baqtriya yozuvlaridan ma‘lum “Vaxshubago” (Vaxshu xudosi),

xususan, Amudaryo bilan bog‘langan suv va daryo e‘tiqodi tarqalgan, shuningdek, xudo-chavandoz Siyovush va “shox-cho‘pon” (Kubodshoh) siymolari bilan bog‘langan e‘tiqodlar ham rivojlangan. Narshaxiy Siyovushning Buxoroda “somonfurushlar darvozasining ichkarisiga” dafn etilishi va bu joyning ziyoratgohga aylanishi haqida shunday yozadi: “Buxoro otashparastlari o‘sha joyni aziz tutadilar va unga atab har bir erkak kishi har yili Navro‘z kuni quyosh chiqishidan oldin o‘sha joyda bittadan xo‘roz so‘yadi”. O‘rta Osiyo qadimiy aholisining dunyoqarashi va ma‘naviyati rivojlanishi darajasi turlicha san‘at namunalarida ifodalangan (haykaltaroshlik, devoriy rangtasvirlar, ossuariylar tasvirlari). Ular ko‘p hollarda mintaqa xalqlari madaniyatining umumumiyligidan dalolat beradi. Qadimgi davr va ilk o‘rta asrlar O‘rta Osiyo xalqlari tarixida tolerantlikka oid talaygina misollar keltirish mumkin. Bu borada turli din va e‘tiqodlar tarafdorlarining yashash joyini tanlash huquqi cheklanmagan. Ular shaharlar umumiy hududiy guzarlarida joylashib, turli kasb-hunar sohalari bilan shug‘ullanish imkoniyatiga ega edi. Odamlar o‘z diniy bayramlari va marosimlarini erkin amalga oshirishgan. Zardushtiylarning otashgohlari, buddaviylik, xristian va yahudiylik ibodatxonalarining yonma-yon qurilishi man etilmagan. Boshqa e‘tiqodlar va o‘z ma‘budalariga sig‘ingan kishilarga nisbatan dushmanlik kayfiyati hamda irqiy nafrat mavjud bo‘lmagan. Shu bois, ilk o‘rta asrlarda Choch, Farg‘ona vodiysida va Yettisuv vohalarida buddaviylik dini va xristianlik ta‘limoti tarqaladi.

Sug‘diylarning Buyuk ipak yo‘li bo‘ylab Sharqiy Turkiston va Uzoq Sharq hududlariga migratsiyalari tufayli, Xitoydagi Chanyan, Loyan va Kayfan shaharlarida otashgohlar, ya‘ni olov ibodatxonalari bunyod etilgan. Qadimgi davr va ilk o‘rta asrlarda turli e‘tiqod va diniy qarashlar doimo bir-biriga ta‘sir qilgan va o‘zaro boyigan. Sug‘diylar, baqtriyaliklar, xorazmliklar, chochliklar va farg‘onaliklar o‘zga qabilalar va elatlarga madaniy yutuqlarni yetkazishda muhim o‘rin tutgan. Xalqaro madaniy muloqot dunyoqarashning yangi asoslarda rivojlanishiga zamin yaratgan. Ma‘naviy madaniyat taraqqiyoti darajasi betakror san‘at namunalarida ifodalangan. San‘at obidalarida ezgulik, yaratuvchanlik va go‘zallikka intilish o‘z aksini topgan

3- amaliy mashg'ulot: Folklor asarlarining zamonaviy talqinlari. **(2 soat)**

Ishdan maqsad: Har bitta tinglovchi o'z musiqa yo'nalishi bo'yicha o'zining pedagogik faoliyatida nomoddiy madaniy merosdan qay darajada foydalanayotganligi to'g'risida ma'lumot beradi. Hozirgi kunda O'zbekiston kompozitorlari murojaat etayotgan zamonaviy musiqiy janrlar tahlil etilib, shu yo'nalishda samarali faoliyat olib borayotgan kompozitorlar ichidan o'z ijodiy faoliyatida milliy kuy va qo'shiqlardan yaxshi foydalanayotganlari saralab olinadi va ularning ijodi o'rganiladi. Tinglovchilarning tavsiyasiga ko'ra bir nechta turli janrlarda yaratilgan musiqiy asarlar notalari (agar imkoni bo'lsa audi yoki video variantlari bilan) muhokama qilinadi va kompozitorning xalq kuy va qo'shiqlaridan foydalanish uslubi o'rganiladi. Imkoni bo'lsa, tinglovchilar ichida bitta xalq kuyi yoki qo'shig'ini bir necha xil janrda foydalanish bo'yicha kichik guruhlarga bo'lingan holda mashg'ulot o'tkazish ham mumkin.

Maqsadning qo'yilishi: Amaliy mashg'ulotdan ko'zlangan maqsad tinglovchilar o'z pedagogik faoliyati davrida o'z talabalariga xalq kuy va qo'shiqlaridan samarali foydalanish uslublari va yo'llarini o'rgata olish ko'nikmasini yetkaza bilishini ta'minlashdan iborat.

Misol sifatida beriladigan qo'shiqlar notalari:

Ҳамал келди

Ш.Раҳматуллаев шеъри
С.Қурбонов мусикаси

Ўргача

Ўғил

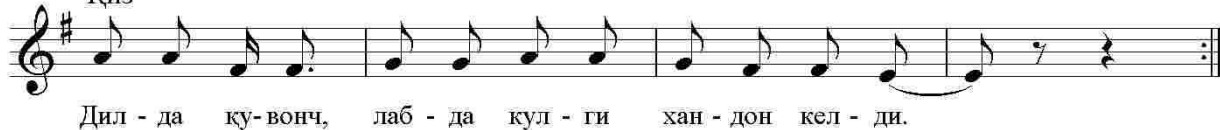
Қизлар

Ўғил

Қиз

Ўғил

Қиз

Ўғил

Қиз

Hamal keldi, Navro‘z degan farmon keldi. bahor sepi – gullar xirmon-xirmon keldi.
Momojonlar sumalakni pishiringlar, dilda quvonch, labda kulgi-xandon keldi.

Gul yasharish hayotga bosh yo‘riq bukun, gulladilar nok, shaftoli, o‘rik bukun.
Duo qil ey diling, ko‘zing, so‘zing bilan, Navro‘z olam tiriklikka ko‘rik bukun.

Сумалак

Ш.Раҳматуллаев шеъри
С.Қурбонов мусикаси

Қувнок

Кай - во - ни - лар буғ - до - йи - ни ун - ди - ра - ди. Ке - лин - чак - лар
у - ни ту - йиб тин - ди - ра - ди. Ўс - пи - рин - лар су - ма - лак - қа
ў - чоқ қа - зар Ча - ван - доз - лар о - хи - ри - ни эн - ди - ра - ди.
Ба - ҳор та - о - ми су - ма - лак, Нав - рўз қа - ло - ми су - ма - лак.
Қир бе - ти - да қир - қин қиз - лар қа - тор, қа - тор. Бўз бо - ла - лар
кенг да - ла - да о - шиқ о - тар. У - юр - лар - да ай - ғир, би - я
Нақорат
тув - ла - ша - ди. Қу - лун - той - лар ша - мол - дан тез қув - ла - ша - ди.

Kayvonilar bug‘doyini undiradi,
kelinchaklar uni tuyib, tindiradi.
O‘spirinlar sumalakka o‘choq qazar,
chavandozlar oxirini endiradi.

Naqorat
Bahor taomi sumalak,
Navro‘z kalomi sumalak.

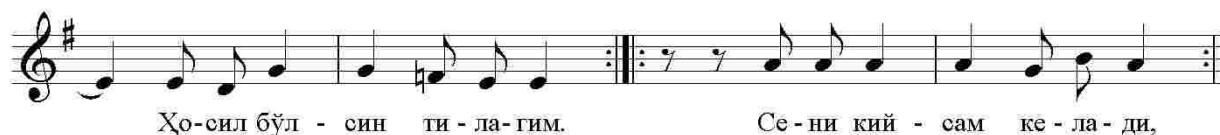
Qir betida qirgin qizlar qator-qator,
bo‘z bolalar keng dalada oshiq otar.
Uyurlarda ayg‘ir, biya tuvlashadi,
quluntoylar shamoldan tez quvlashadi.

Naqorat
Bahor taomi sumalak,
Navro‘z kalomi sumalak.

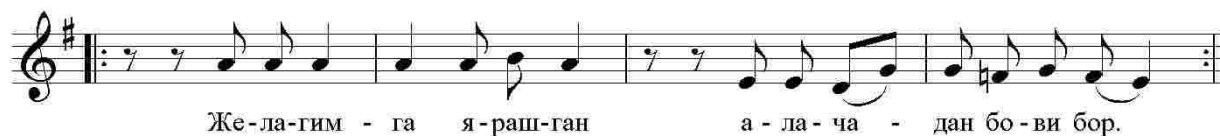
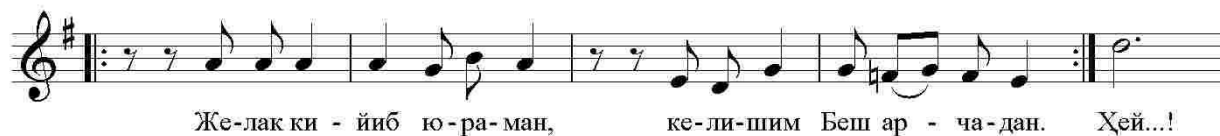
Желагим

Халқ сўзи
С.Қурбонов мусиқаси

Кувнок

Якка

Naqorat

Jelagim, ho jelagim,
hosil bo'lsin tilagim.
Seni kiysam keladi,
o'ynab-o'ynab kuylagim.

Jelaging uchar yelda,
chilvir chaqmog'ing belda.
Ko'zing olma teradi,
muddaong nima dilda.

Jelagimalachadan,
suyganim Qo'rg'onchadan.
Jelak kiyib yuraman,
kelishim Besharchadan.

Qo'rg'onchada suyganing,
Besharchada kuvganing.
Qiz tanlashmi yurt kezib,
jelagingga tuyganing.

Heye..y! Surxonimning tovi bor,
tovlarida ovi bor.
Jelagimga yarashgan,
alachadan bovi bor.

Naqorat
Чўпон дуэти

Халқ сўзи
С.Курбонов мусиқаси

Кувнок

Ўғил

Қўн-ғи-рот эл - да қўй боқ - ди - мо, бўй-ни - га қўн-ғи-роқ тақ - дим.

О-шиқ бўл-дим ў - зин - га - ё қо-шинг би-лан қў-зин - га.

Қиз

Қо-ши-миз қа-лам а - ка - жон, о - шиқ-лик а - лам а - ка - жон.

Бў-йим-га тенгмас бў-йин - гиз - а, се-пим-га ет-мас қў-йин - гиз.

Ўғил

Ё - ни-ба кел-дим э-линг - да - на, Сув-са-ба кел-дим чў-линг - дан.

Бир-ги - на ко - са сув бер - ги - на, тол хи-вич-да-йин қў-линг - дан.

Қиз

Сув бе - ра - ма - на са - воб - га, ко - са бе - ра - йин та - воб - га.

Бир-ги - на ки-лиқ бош-лай - си - за, би - ла - гим-да - на уш-лай - сиз.

Ўғил

А - ла - ча тўн-ни кий-май - ман, а - ла - ча қоп - га ўх-шай - тиб.

Бош-қа ёр - ни - я де - мас - ма - но сиз - ги - на - ни - я қақ - ша - тиб.

Биргаликда

Ҳа - зил - ни қў-йинг куй - лай - лик. Ал - ёр - ни ай-тинг ўй - най - лик.

О - на юр - ти - миз тинчбўл - си - но, бир - га қў - ши - либ кув - най - лик.

Yigit: - Qo'ng'iroq elda qo'y boqdim-a, bo'yniga qo'ng'iroq taqdim.
Oshiq bo'ldim o'zingga-ya, qoshing bilan ko'zingga.

Qiz: - Qoshimiz qalam akajon, oshqlik alam akajon.
Bo'yimga tengmas bo'yingiz-a, sepimga yetmas qo'yingiz.

Yigit: - Yonib-a keldim elingdan-a, suvsab-a keldim cho'lingdan.
Birgina kosa suv bergin-a, tol xivichdayin qo'lingdan.

Qiz: - Suv beraman-a savobga, kosa berayin tavobga.
Birgina qiliq boshlaysiz-a, bilagimdana ushlaysiz.

Yigit: - Alacha to'nni kiymayman, alacha qopga o'xshatib.
Boshqa yorni-ya demasman-o, sizginani qaqshatib.

Birgalikda: - Hazilni qo'ying kuylaylik, alyorni ayting o'ynaylik.
Ona yurtimiz tinch bo'lsin-a, birga qo'shilib quvnaylik.

Сумалак қайнагани

Халқ кўшиғи

Тез

Накорат

Су - ма - лак,

су - ма - лак

Су - ма - лак

қай - на - га - ни

қай - на - га - ни,

Жў - ра - лар

ўй - наб

ке - линг

яй - ра - га - ни.

Хей...

Су - ма - лак

ба - хор

ғу - ру -

ри.

Су - ма - лак

Нав - рўз

шу - ру -

ри.

Су - ма - лак

дил - лар

шу - у -

ри.

Кел - гу - си йил

ё на - сиб.

Naqorat

Sumalak qaynagani, qaynagani,
jo‘ralar yayrab keling o‘ynagani.

Hey! Sumalak bahor g‘ururi,
sumalak Navro‘z sururi.
Sumalak dillar shuuri,
kelgusi yil yo nasib.

Naqorat

Hey! Sumalak oshi yilboshi,
sumalak soylarning toshi.
Jo‘ralar oling taloshib.
kelgusi yil yo nasib.

Naqorat

V. GLOSSARIY

V. GLOSSARIY

Termin	Mazmuni
madaniy meros	moddiy va nomoddiy madaniy meros yig'indisi
moddiy madaniy meros	Moddiy qiymatga ega madaniy meros
nomoddiy madaniy meros	Og'zaki tarzda ajdodlardan avlodlarga uzatiladigan meros
Konvensiya	Xalqaro miqyosda kelishuv, bitim turi
Operativ yo'riqnoma	Konvensiyani amalga tatbiq etish bo'yicha ko'rsatmalar to'plami
Reprezentativ ro'yxat	Nomoddiy madaniy meros konvensiyasining namoyish etish, ko'rsatish maqsadida tuzilgan ro'yxati
Eng ilg'or tajribalar reyestri	YUNESKOning nomoddiy madaniy meros muhofazasi borasida erishilgan eng yaxshi tajribalarni qayd etish hujjati
hamjamiyat	Bir maqsadni ko'zlagan yoki bir hududda joylashgan holda uyushgan jamiyat
muhofaza	Nomoddiy madaniy merosni asrash, saqlash, muhofaza qilish, targ'ib etish ma'nosida qo'llaniladi
Bosh Assambleya	Nomoddiy madaniy meros borasidagi Konvensiyani boshqaruvchi eng yuqori tashkilot
Hukumatlararo Qo'mita	Ishtirokchi-davlatlar orasidan 4 yil muddatga saylanadigan boshqaruv qo'mitasi
nomoddiy madaniy meros sohalari	Nomoddiy madaniy meros namoyon bo'ladigan sohalar
ijro san'ati	Sahna (davra, maydon va boshqa)da ijro etish uchun mo'ljallangan nomoddiy madaniy meros namunalari
urf-odat	Ma'lum bir muhitda tartibga solingan va rioya qilinadigan harakatlar majmui
marosim	Yozilmagan qoidalarga rioya qilgan holda o'tkaziladigan tadbir
hunarmandchilik	Inson ehtiyojlari uchun zarur mahsulotlarni an'anaviy bilimlar asosida ishlab chiqarish

kandakorlik	Metall bilan ishlashga yo‘naltirilgan hunarmanchilik yo‘nalishi
besuyakbozlik	Inson tanasining bukiluvchanlik imkoniyatlarini namoyish etish janri
dostonchilik	Dostonlarni ijro etish
xalfachilik	Xorazm hududida tarqalgan, ayollar tomonidan ijro etiladigan qo‘shiq ijrochiligi janri
suvora	Qadimda otiqlar tomonidan ijro etilgan, hozirda sikl sifatida shakllangan ashula janri

VI. KEYSLAR

Quyidagilar ichidan faqat ijrochilik san'atigagina taalluqli elementlarni ko'rsatib bering:

- Askiya
- Raqs
- Doston ijrochiligi
- Cholg'u ijrochiligi
- Lapar
- Yalla
- Dorbozlik
- Qo'g'irchoqbozlik
- Alla
- Maqom ijrochiligi
- Maqom musiqasi
- Lazgi musiqasi
- Tanovar kuyi
- Xalfachilik
- Morbozlik

II. Quyida berilgan nomoddiy madaniy meros sohalariga xos elementlarni aniqlang:

1. O'zlikni namoyon qilishning og'zaki shakl va an'analari
2. Ijrochilik san'ati
3. Urf-odat, marosim va bayramlar
4. Tabiat va koinotga oid bilim va ko'nikmalar
5. An'anaviy hunarmandchilik

III. Quyidagi berilgan ro'yxat va Reyestrga O'zbekistondan qaysi meroslar kiritilganligini aniqlang:

Reprezentativ ro'yxat

Zudlik bilan muhofaza qilinishga muhtoj nomoddiy madaniy meros ro'yxati

Eng yaxshi tajribalar Reyestri

IV. Quyida ko'rsatilgan hududlarga xos nomoddiy madaniy meros elementlarini va ularning qaysi sohaga hosligini aytib bering

Qoraqalpog'iston

Toshkent shahri

Namangan viloyati

Andijon viloyati
Farg‘ona viloyati
Jizzax viloyati
Samarqand viloyati
Navoiy viloyati
Buxoro viloyati
Xorazm viloyati
Qashqadaryo viloyati
Surxondaryo viloyati
Sirdaryo viloyati
Toshkent viloyati

V. Quyidagi musiqa namunasini eshitib, uning qaysi hududga xosligi va qaysi cholg‘uda ijro etilganini aniqlang.

- Yallama yorim
- Lazgi
- Tanovar
- Mavrigi
- Suvora
- Lapar
- Yalla
- Cho‘poncha
- Buxorcha
- Xalfa qo‘shig‘i
- Chipra dalli
- O‘zgancha
- Qashqarcha
- Yor-yor

VII. ADABIYOTLAR RO‘YXATI

ADABIYOTLAR RO'YXATI

I. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining asarlari

1. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: “O'zbekiston”, 2017. – 488 b.
2. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1-jild. – T.: “O'zbekiston”, 2017. – 592 b.
3. Mirziyoyev SH.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. 2-jild. T.: “O'zbekiston”, 2018. – 507 b.
4. Mirziyoyev SH.M. Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi. 3-jild.– T.: “O'zbekiston”, 2019. – 400 b.
5. Mirziyoyev SH.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. 4-jild.– T.: “O'zbekiston”, 2020. – 400 b.

II. Normativ-huquqiy hujjatlar

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. – T.: O'zbekiston, 2018.
2. O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentabrda qabul qilingan “Ta'lim to'g'risida”gi O'RQ-637-sonli Qonuni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida”gi 4947-sonli Farmoni.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 aprel "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-2909-sonli Qarori.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentabr “2019-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-5544-sonli Farmoni.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 may “O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF-5729-son Farmoni.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 avgust “Oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to'g'risida”gi PF-5789-sonli Farmoni.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabr “O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-5847-sonli Farmoni.
9. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 23 sentabr

“Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish bo’yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 797-sonli Qarori.

10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 28 avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida madaniyat va san’at sohasini innovatsion rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi Qarori.

11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 20 dekabrdaagi “Madaniy meros obektlarini muhofaza qilish” to‘g‘risidagi Qarori.

12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 4 fevraldagi “Milliy raqs san’atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi Qarori.

13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 26 maydagi “Madaniyat va san’at sohasining jamiyat hayotidagi o‘rni va ta’sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PF–6000-son Farmoni.

SH. Maxsus adabiyotlar

19. SH.Turdimov. Epos va etnos. Toshkent, O‘zbekiston nashriyoti 2012 y.

20. T.Mirzayev. Hodi Zarif suhbatlari. Toshkent, 2013 y.

21. T.Mirzayev. Xalq baxshilarining epik repertuari. Toshkent, Fan nashriyoti, 1979 y.

22. M.Murodova. Folklor va etnografiY. Toshkent, 2008 y.

23. J.Eshonqulov. Folklor: obraz va talqin. Qarshi, Nasaf nashriyoti, 1999 y.

24. M.Jo‘rayev, J.Eshonqulov. Folklorshunoslikka kirish. Toshkent, 2017 y.

25. O‘zbekiston nomoddiy madaniy merosi ro‘yxati. Hilol nashr MChj, Toshkent, 2016 y.

26. Intangible cultural heritage of Uzbekistan (O‘zbekiston nomoddiy madaniy merosi). ICHCAP, IICAS, YUNESKO ishlari bo‘yicha O‘zbekiston Milliy Komissiyasi nashri. Mega Basim, 2017 y. <https://www.unesco-ichcap.org/publications-archive/intangible-cultural-heritage-in-uzbekistanuzbektili/>

27. Nomoddiy madaniy meros va barqaror rivojlanish. YUNESKO nashri

28. Nomoddiy madaniy meros va gender masalasi. YUNESKO nashri

29. What is intangible cultural heritage. Published by UNESCO and ICH

30. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.

Published by UNESCO and ICH

31. Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Published by UNESCO and ICH

32. Working towards a Convention. Published by UNESCO and ICH

33. Questions & Answers. Published by UNESCO and ICH

34. Identification and inventory of intangible cultural heritage. Published by UNESCO and ICH
35. Domains of intangible cultural heritage. Published by UNESCO and ICH
36. Fact sheets. Published by UNESCO and ICH

III. Internet saytlar

10. <http://edu.uz>
11. <http://lex.uz>
12. <http://bimm.uz>
13. <http://ziyonet.uz>
14. <http://www.dsmi.uz>
15. <http://music.edu.ru/catalog>
16. <http://artyx.ru/>
17. <https://www.unesco-ichcap.org/publications/>
18. <https://www.ich.uz>